

DALIA SVIDERSKIENĖ
Lietuvių kalbos institutas

Mokslinių tyrimų kryptys: onomaštika (tikrinių žodžių darybos, kilmės, motyvacijos tyrimai).

DĖL PRAGMATINĖS LINGVISTINĖS VIETOVARDŽIŲ ANALIZĖS (REMIANTIS MARIJAMPOLĖS APSKRITIES VIETOVARDŽIAIS)¹

On Pragmatic Linguistic Analysis of Place
Names (Based on the Place Names of
Marijampolė County)

ANOTACIJA

Šis straipsnis – mokslinė pragmatinio vietovardžių tyrimo įžanga su keletu pradėtos analizės rezultatų. Jame remiamasi LKI Vardyno fonduose saugomais unikaliais tarpukario Lietuvos anketų toponimijos duomenimis (Marijampolės apskrities vietovardžiais). Vienos etninės srities vietų vardų analizė pasirinktu aspektu yra ankstesnių vietovardžių tyrimų įprastais darybos ir kilmės požiūriais tąsa.

Straipsnyje išdėstytos pagrindinės pragmatinės lingvistinės vietovardžių analizės teorinės ir metodologinės nuostatos, atskleidžiami lietuvių toponimikoje mažai naudoti tyrimo aspektai. Šioje publikacijoje remiamasi ypač įdomia ir vertinga iki šiol nepublikuota „Žemės vardų“ anketų *pastabų* skilties informacija, leidusia pažvelgti į tiriamąją toponiminę medžiagą per etninės srities kalbos vartotojų patyrimo prizmę.

Atliktas tyrimas apibendrintas, pateiktos išvados ir rekomendacijos.

ESMINIAI ŽODŽIAI: tarpukario laikotarpis, vietovardžiai, pragmatinė lingvistinė vietovardžių analizė, emocinė vertinamoji konotacija, vaizdinė ekspresinė konotacija, etnokultūrinis konotacinis komponentas,

---

¹ *Padėka.* Straipsnio autorė nuoširdžiai dėkoja už vertingas pastabas, patarimus, geranoriškumą prof. Rūtai Petrauskaitei, prof. Kazimierui Župerkai ir slaptiesiems straipsnio recenzentams.

stereotipas, įvardijimo situacija, komunikacinė intencija, perlokucija, adresantas (įvardytojas), adresatas.

ANNOTATION

The article is a scientific introduction to the pragmatic research of place names presenting several results of the analysis in progress. It relies on unique data of toponymy from the questionnaires of interwar Lithuania stored at the Department of Onomastics in the Institute of the Lithuanian Language (place names from Marijampolė County). The analysis of place names of a single ethnic region from the selected perspective is a continuity of the previous place-name research based on the usual aspects of word-formation and origin.

The article presents the major pragmatic theoretical and methodological principles of the linguistic analysis of place names; it reveals the research aspects which have scarcely been used in Lithuanian toponymy. The present publication is based on especially interesting and valuable information from the *comments* section of the “Land Names” questionnaires, which has not been published before. It enabled to approach the toponymic research material through the prism of experience of language users from a specific ethnic region.

The research generalizations were formulated; conclusions and recommendations were provided.

KEYWORDS: interwar period, place names, pragmatic linguistic analysis of place names, emotional evaluative connotation, visual expressive connotation, ethnic-cultural connotative component, stereotype, naming situation, communicative intention, perlocution, addresser (name-giver), addressee.

0. ĮVADAS

Regioninės toponimikos studijose, greta vietų vardų darybos, semantikos ir kitų specifinių ypatybių, galėtų būti nustatyta ir daugiau bendrųjų lingvistinių – pragmatikos sričiai priskirtinų dalykų. Pragmatinis lingvistinis požiūris į vietų vardus išplėstų toponimikos analizės ribas. Taip pat būtų išsaugotas ir kompleksinis kelias aspektis tyrimų aktualumas. Be to, šios studijos patvirtintų arba paneigtų deklaruojamą tam tikrų Lietuvos plotų vietų vardų savitumą, kitiškumą ar bendrumus, kurių galbūt galėtų būti daugiau nei skirtumų. Tam pririnktų įtraukti į kalbamųjų tyrimų sritį ir kitų plotų toponimiją.

Rūta Marcinkevičienė, ko gero, pirmoji šiandienos lietuvių toponimikos tyrimų kontekste atkreipė dėmesį į tai, kad tikrinių žodžių reikšmė panaši į

apeliatyvų konotacinę reikšmę <...>, ne tiek į pačią reikšmę, kiek į jos užribį, apimantį įvairias vaizdines, funkcinės asociacijas ir vertinamuosius elementus (plg. Marcinkevičienė 2000: 137–146). Kauno konotaciją mokslininkė tyrė laisvuju ir kryptiniu asociaciniu eksperimentu², taip pat buvo atlikta kontekstinė pasirinktojo vietovardžio analizė. Tiek vienu, tiek kitu metodu atlikto tyrimo duomenys leido kalbininkei daryti išvadą dėl tam tikrų sąsajų tarp vietos vardo vartojimo konteksto ir jo konotacijos buvimo. Šis tyrimas paskatino ir kitas lingvistes – Iloną Sideravičiūtę–Mickienę ir Saulę Juzelėnienę – pasinaudojus elektronine tekstyno analizės programa, atrinkti Palangos ir Nidos miestų kolokatus ir juos suskirsčius pagal kalbos dalis tirti dažnumo požiūriu (Sideravičiūtė–Mickienė, Juzelėnienė 2005: 70–75). Pastaruoju atveju naujų teorinių išvalgų, regis, neatsirado.

Kazimieras Župerka pastebėjo, kad dalykinių stilių tekstuose vietovardžiai turi tik informacinę paskirtį, kitaip yra laisvųjų stilių tekstuose (šnekamojo, meninio, publicistinio) (Župerka 2009: 263–271). Pirmuoju atveju vartojami tiesioginė reikšmė, vietų vardai neįgyja konotacijų, antruoju – jų teikiamą pagrindinį turinį gali nusverti papildomoji informacija – vietos įvaizdis. Mokslininko teigimu, vietovardžio aktualizacijoje³ artimai susiję yra du dėmenys: žodis (jo garsinė sudėtis, daryba, semantika) ir tuo žodžiu pavadintos vietos įvaizdis.

Aleksandro Vanago teigimu, „hidronimo semantikos tyrinėjimo objektas yra toji specifinė hidronimo reikšmė, kurią hidronimas turėjo susidarymo metu“ (Vanagas 1981: 9), nes „susidarymo metu hidronimai galėjo reikšti, buvo motyvuoti, tiksliau – turėjo labai platų ir konkretų semantinį turinį (nes konotavo, apėmė bruožus, būdingus ir visai objektų rūšiai, ir bruožus, kuriuos dar turėjo tik tas vienas žymimasis objektas)“ (dar žr. ten pat, 6–17). Taigi svarbiausia – ką reiškė žodis vartimo *nomina proprium* metu [čia ir kitur išretinta mano – D. S.]. Toks požiūris į vieną vietovardžių klasę (hidronimus) tinka analizuojamiems visų klasių (poklasių) vietovardžiams.

Išdėstyta vietų vardų tyrimo pragmatinės lingvistikos aspektu įvairovė rodo, kad galimos kelios kalbamųjų onimų tyrimų kryptys, leidžiančios išsiaiškinti:

² Psicholingvistinio eksperimento metu žmonės pateikia pirmus į galvą atėjusius žodžius duotam žodžiui–stimului. Iš jų paaiškėja, kokias asociacijas jiems sukelia išgirstas, pamatytas ir perskaitytas žodis (dar žr. Marcinkevičienė 2011: 32).

³ Dėl termino žr. Župerka 2009: 263. Šios sąvokos aiškinimas autoriaus pateikiamas ir su priešingu kalbos priemonių vartojimo būdo paaiškinimu (kas daro kalbamąją sąvoką geriau supranta): automatizacija – įprastinis vartojimas, o aktualizacija – vartojimas, patraukiantis dėmesį, suvokiamas kaip neįprastas, nepaprastas (dar žr. Župerka 2008: 75). Aktualizacijos sąvoka, anot mokslininko, artima ekspresyvumo, išraiškiningumo sąvokoms (ten pat).

(1) kaip panaudojamas vietos vardas kaip kalbinis ženklas tam tikruose pragmatiniuose kontekstuose, (2) asociacinis vietos vardo eksperimentas ir (3) socialiai suvokto bei užkoduoto tikrinio žodžio reikšmėje pragmatinio jos komponento paieškos. Mūsų atveju aktuali pastaroji tyrimų kryptis. Šiuo atveju tyrimo objektas ir yra pragmatinis komponentas onimo reikšmėje, o pagrindinė tyrimų krypties sąvoka – konotacija.

Konotaciją R. Marcinkevičienė apibūdina kaip leksinės reikšmės dalį, papildančią kai kurių žodžių denotatinę reikšmę. Ši konotacija aprėpia viską, kas yra daugiau nei įvardijimas, ir parodo kalbėtojo požiūrį į minimą dalyką, o kai kada ir bendraujančių žmonių tarpusavio santykius (Marcinkevičienė 2011: 31). Mokslininkės teigimu, ji būna 1) sisteminė, pastovi, atsispindinti žodynuose straipsniuose, ir 2) kontekstinė⁴. Sistemingą konotaciją, remdamasi Juozo Pikčilingio skirstymu, ji skiria į tris rūšis: a) vaizdinę ekspresinę, b) funkcinę stilistinę ir c) emocinę vertinamąją. Mūsų atveju, atsižvelgus į tiriamos medžiagos specifiką, bus kalbama tik apie dvi pastovioms konotacijos rūšis: vaizdinę ekspresinę ir emocinę vertinamąją.

„Emocinė vertinamoji konotacija rodo, kaip kalbėtojas vertina žodžiu pavadinamą dalyką“ (ten pat). „Emocinis vertinimas kaip žodžio reikšmės komponentas, vadinamoji konotacinė sema, – ne kalbančiojo tiesioginė emocinė reakcija, o sąmoningas pranešimas apie tokį emocinį santykį vartojant kalboje įtvirtintą, konvencionalizuotą raiškos būdą. Taigi emocinis reikšmės komponentas iš esmės nesiskiria nuo konceptualiųjų, vadinamųjų denotatinių, reikšmės semų“ (Gudavičius 2007: 83–84). Ši konotacijos rūšis gali būti (a) teigiama ir (b) neigiama. Evalda Jakaitienė skiria dvi teigiamas (maloninė, patetinė) ir tris neigiamas (menkinamoji, pajuokiamoji, vulgarioji) kalbamosios konotacijos rūšis (Jakaitienė 1988 48–57; 2010: 162). Pāstarosios pažymomis (santrumpomis) nurodomos ir žodynuose prie vienareikšmių bei daugiareikšmių žodžių reikšmių (mūsų atveju malon., menk., vlg.).

Vaizdinę ekspresinę konotaciją turintis žodis nusako denotatą vaizdu, kečia įvairias asociacijas (Marcinkevičienė 2011: 30). Šią konotacijos rūšį lemia subjektyvios asociacijos, ji žodynuose pažymomis (santrumpomis) prie žodžių reikšmių nenurodoma.

Straipsnio **tikslas** – išaiškinti pragmatinės prigimties komponentus vietų vardų reikšmėse. Siekiant šio tikslo, neišleistina iš akių topoobjekto įvardijimo situacijos svarba, kurioje akcentuotina adresanto (mūsų atveju įvardytojo) intencija adresato atžvilgiu bei paties adresato reakcijos.

---

⁴ Kontekstinė konotacija neatpažįstama iš atskirai paimto žodžio reikšmės, bet išryškėja iš dažnai ar nuolat žodį supančio teksto, jos tyrimo būdai susiję su dažniausiai analizuojamojo žodžio junginiais arba per psicholingvistinį eksperimentą (plg. Marcinkevičienė 2011: 32).

Siekiant užsibrėžto tikslo, buvo keliami šie **uždaviniai**:

1) tiriamoje medžiagoje rasti vietų vardų pavyzdžių, kurių pamatas a) emocinio vertinimo požymį savo reikšmėje turintis žodis, b) vaizdingasis žodis, c) etnokultūrinį konotacinį komponentą savo reikšmėje turintis žodis, ir juos aptarti; 2) tarpukario medžiagoje rasti tam tikromis asociacijomis paremtos reikšmės vietų vardų pavyzdžių ir juos aptarti.

Žinant, kad emocinis vertinimas leksiškai reiškiamas trimis būdais: pačia žodžio šaknimi kaip nominacijos pagrindu, darybiniais afiksais ir perkeltiniu žodžių vartojimu (plg. Gudavičius 2007: 85), tenka konstatuoti, kad straipsnio užribyje liko vietų vardai, turintys deminutyvų / peyoratyvų darybai būdingas priesagas.

Tiriamoji medžiaga – Lietuvių kalbos instituto Vardyno skyriuje saugomi unikalūs tarpukario Lietuvos anketų duomenys, t. y. vietovardžių surašymas lokaliniu principu pagal buvusias apskritis. Šių vietovardžių rinkimas buvo inicijuotas ketvirtajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje Švietimo ministerijos Valstybės archeologijos komisijos, tuo laiku priklausiusios Kauno Vytauto Didžiojo muziejui bei Pavardžių ir vietovardžių keitimo komisijos. Pagal parengtus vietovardžių surašymo lapus, pavadintus *Žemės vardai*, pradinė mokyklų mokytojai bei girininkai, kurie, vadovaudamiesi specialiai parengta Kazio Alminauskio *Instrukcija Lietuvos žemės vardinui surašyti* (toliau – *Instrukcija*), keletus metų (daugiausiai 1935–1937 m.) užrašinėjo vietovardžius, o užpildytus lapus grąžino minėtai komisijai. Anketos išliko ir šiuo metu saugomos Vardyno fonduose. Iš viso jose užrašyta per 150 000 vienetų vietų vardų⁵.

Tyrimo pagrindu pasirinkti iš gyvosios kalbos užrašyti Marijampolės apskrities vietovardžiai užfiksuoti trylikoje valsčių: Balbieriškio, Gudelių, Igliškėlių, Kalvarijos, Kazlų Rūdos, Krosnos, Liubavo, Liudvinavo, Marijampolės, Prienų, Sasnavos, Šilavoto ir Veiverių. Kiekvienos valsčiaus gyvenamosios vietos vietovardžiams skirta atskira anketa. Pagal tuometinį administracinį suskirstymą vietovardžiai į 640 anketų surašyti iš šių valsčių teritorijai priklausiusių kaimų, viensėdžių, dvarų, bažnytkaimių, palivarkų ir į 17 girininkijų anketų. Iš viso Marijampolės apskrities anketose užrašyta per 5000 vienetų vietovardžių⁶.

⁵ Plačiau apie vietovardžių rinkimą iš gyvosios kalbos XX a. ketvirtajame dešimtmetyje žr. Maciejauskienė 2002: 57; 2002a: 104; 2002b: 3–4; LVŽ I XIV–XV.

⁶ Šioje straipsnio vietoje, atsižvelgiant į slaptojo recenzento pastabas dėl vykdomų tyrimų savarankiškumo ir pirmumo nagrinėjant bei publikuojant Marijampolės apskrities *Žemės vardų* anketų tarpukario medžiagą *Lietuvos vietovardžių geoinformacinės duomenų bazės* (toliau – bazės; prieiga per internetą <http://lvvgdb.lki.lt>) atžvilgiu, išsamiai paaiškinamos kalbamųjų tyrimų ištakos, eiga, naujumas, aktualumas, skiriamoji riba tarp jų ir duomenų bazėje pateikiamos informacijos.

2001 m. pradžioje, sudarant individualius planus tuometiniame LKI Vardyno skyriuje, šio straipsnio autorei buvo numatyta ir patvirtinta mokslinės studijos, o 2004 m. ir kaip būsimos disertacijos, tema *Marijampolės apskrities vietovardžių darybos ir kilmės polinkiai*. Svarbiausiais ir įprastais tikrinių žodžių tyrimo požiūriais (darybos, kilmės) planuota analizuoti vieno administracinio vieneto vietovardžius, tarpukariu užrašytus *Žemės vardu* anketose. 2005 m. iš anketų baigus rinkti Marijampolės apskrities toponiminę medžiagą, pasirodė pirmoji publikacija (žr. Sviderskienė 2005: 91–118). Surinktos medžiagos pagrindu atliekamų tyrimų rezultatai buvo skelbiami recenzuojamuose mokslo leidiniuose ir vėliau, t. y. 2006–2012 m. Visų tarpukariu užrašytų Marijampolės apskrities vietovardžių savarankiškai vykdytų tyrimų rezultatai paskelbti atskiroje publikacijoje (plačiau žr. Sviderskienė 2012: 232–243). Joje pristatyta šio regioninio vietovardžių tyrimo darybos ir kilmės aspektais patirtis ne tik patvirtino atliktų darbų aktualumą, bet ir išryškino pietvakarinio Lietuvos ploto vietovardžių tyrimų neišbaigtumą bei būtinybę juos tęsti. 2013 m. atnaujinus doktorantūros studijas Vytauto Didžiojo universitete su Klaipėdos universitetu, Lietuvių kalbos institutu, Šiaulių universitetu, minėti darbai Dalios Sviderskienės yra tęsiami. Turėta toponiminė medžiaga papildyta vietų vardais, užfiksuotais Marijampolės apskrities girininkijų anketose. Kiek pakeista vykdomų tyrimų kryptis ir pako-reguotas mokslinės temos pavadinimas – *Marijampolės apskrities vietovardžių daryba ir motyvacija*. Taigi, turint omenyje Aleksandro Vanago keltą mintį dėl toponimų tyrimo nepaprastai glaudžiai susijusiais darybos, kilmės ir semantikos aspektais, minėtais dviem požiūriais iki šiol analizuoti *Žemės vardu* anketose užrašyti Marijampolės apskrities vietovardžiai ir toliau tiriami, labiau gilinantis į jų semantinę motyvaciją, nei iki šiol to reikalavo tyrimo tema. Visi onimai kvalifikuojami, klasifikuojami remiantis ne tik savos onomastikos praktika, t. y. A. Vanago upių ir ežerų vardų semantinės analizės metodologija, bet ir rusų kalbininkų, etnolingvistų darbais, bandant tinkamai panaudoti kalbinėmis universalijomis laikomas teorines bei praktines nuostatas. Vietovardžių motyvacinė analizė grindžiama topoobjektų įvardijimo principų išskyrimu (dėl jų žr. Sviderskienė 2014: 16–17) ir tyrimu. Toks analizės aspektas regioninės lietuvių toponimikos studijose yra naujas ir perspektyvus. Topoobjektų įvardijimo principų išskyrimas ir tyrimas yra svarbūs daugeliui kalbos mokslo sričių, nes sutelkia etnolingvistinę, sociolingvistinę, psicholingvistinę informaciją kalbos santykio su tikrove išaiškinimui, atspindi kalbos pasaulėvaizdį.

2008–2009 m. dabartinių Kalvarijos, Kazlų Rūdos, Marijampolės savivaldybių teritorijoms priklausantys tarpukariu *Žemės vardu* atitinkamose anketose užrašyti vietovardžiai įtraukti į 2007 m. pradėtą kurti internetinę bazę. Čia jie buvo grupuojami, klasifikuojami, aprašomi numatytais tiek lingvistiniais, tiek internetinei erdvei pritaikytais ir tinkamais kitais aspektais (plačiau žr. Bilkis 2011: 3–10). Neišleistina iš akių tai, kad tarpukario administracinio vieneto (apskrities) ir dabartinių minėtų savivaldybių ribos sutampa iš dalies. Taigi internetinę bazę papildė tik dalis šio straipsnio autorės iširtos medžiagos (žr. bazės darbams panaudotos mokslinės literatūros sąrašą: prieiga per internetą <http://www.lvvgdb.lki.lt/vietovardziai/Default.aspx?pid=5>). Be to, skiriamoji riba tarp duomenų bazėje skelbiamos Marijampolės apskrities toponimų dalies ir savarankiškai vykdomų regioninių tyrimų akivaizdi. Pirmuoju atveju bazė yra tam tikras toponiminės medžiagos šaltinis, pateikiantis kai kuriais aspektais apdorotą tarpukario anketų medžiagos dalį, standartizuotus atskirų toponimų darybos, kilmės aprašus ir kt. (plačiau žr. Bilkis 2011: 6, 9). Šią medžiagą galima toliau rūšiuoti ir tirti rūpimu aspektu. Antruoju atveju pirminio šaltinio – anketų – tam tikro ploto toponiminė medžiaga šio straipsnio autorės lingvistiškai visapusiškai savarankiškai apdorota: išanalizuota darybos,

Taigi akivaizdu, kad keliamam straipsnio tikslui įgyvendinti panaudoti vietų vardai sudaro tik menką šio duomenų banko dalį.

Straipsnyje vartojami savo kilme mišrūs terminai: tiek lietuviški, tiek turintys graikiškos kilmės kamienus – tai atitinka lietuvių toponimikoje jau egzistuojančias tradicijas: *vandėnvardis* – *hidronimas*; *gyvėnamosios vietos vařdas* – *oikonimas*; *pėlkėtos vietos vařdas* – *helonimas*; *kálno vařdas* – *oronimas*, *laũko*, *pievos vařdas* – *agronimas*, *miřko vařdas* – *drimonimas*; *kėlio*, *tãko vařdas* – *hodonimas*. Prireikus šie keičiami sinonimais *vietovardžiai* ir *toponimai*.

Kaip jau tapo įprasta visose lietuvių regioninės toponimijos studijose (Mickienė 2001; Endzelytė 2005; Bartkutė 2008), žemės dangos vardams: kalnams, laukų, pievų, miškų, kelių, takų vardams pavadinti vartojamas Petro Joniko pasiūlytas terminas *žemėvardžiai* (Jonikas 1990: 563). Jį vartojo lietuvių geografai, rašę ir kalbos klausimais, Stanislovas Tarvydas (Tarvydas: 1958 5, 46), kiti lietuvių kalbininkai (Savukynas 1963: 235; 1971: 168; Razmukaitė 2003: 67), etnologė Auksuolė Čepaitienė (Čepaitienė 2013: 112, 129). Prigijusios tradicijos laikomasi ir šiame straipsnyje.

Žvilgsnis į vietų vardus iš pragmatikos pozicijų (nu)lėmė ir kitus, papildomus, straipsnio terminus. Buvo pasirinkti įprasti lietuvių kalbininkų (Čepaitienė 2007; Župerka 2008; Jakaitienė 2010; Ryvitytė 2011) darbuose vartojami terminai: šnekos aktas – kalbos realizacijos procesas, adresantas (mūsų atveju – įvardytojas) ir adresatas⁷, pragmatinė kompetencija – gebėjimas suprasti adresanto (įvardytojo) ketinamą perduoti reikšmę, ilokucija – vieno iš šnekos akto lygmenų turinio komponentas, kuris perteikia adresanto (įvardytojo) komunikacinį tikslą (komunikacinę intenciją), perlokucija – veiksmo poveikis, arba kas pasiekama tuo, kas pasakyta.

Tarpukario vietovardžių pateikėjus ir užrašinėtojus užmarštin nusinešė laikas. Taigi, siekiant išsiaiškinti fonines, vertinamąsias ir kt. vietų vardus lydinčias žinias, informantų (mūsų atveju ir adresatų) reakcijas, belieka pasikliauti išlikusia tarpukario anketų „Pastabų“ skilties informacija. Be šių komentarų,

---

kilmės, motyvacijos aspektais, jau duoda apčiuopiamų rezultatų. Ji yra informatyvi kaip visuma: paaiškėja atskirų vietovardžių poklasių darybos tipų produktyvumas, išryškėja jų panašumai ir ypač skirtumai, sužinomi etninės srities topoobjektų įvardijimo dėsniumai. Gauti regioninės toponimikos tyrimo rezultatai yra vertingi onomastikos mokslui, svarbūs rengiant sintetinių lietuvių toponimikos darbą *Lietuvos vietovardžių žodyną*, reikšmingi ir baltistikai, ir indoeuropėistikai, jais gali pasinaudoti ir kitų mokslo sričių tyrėjai. Be to, aiškinantis vietovardžių motyvą, pragmatinės prigimties komponentus vietų vardų reikšmėse, ypač praverčia iki šiol nepublikuota ir interneto viešojoje prieigoje neskelbta „Pastabų“ ir kitų *Žemės vardų* anketų skilčių informacija (dėl jos plačiau žr. šio straipsnio 0. Įvadą).

⁷ Kitaip Birutės Ryvitytės *Lingvistinės pragmatikos įvade* (2011), kuriame vartojami *kalbėtojo* ir *klausytojo* terminai. Dėl pastarųjų vartojimo dar žr. Ingos Hilbig recenziją (Hilbig 2011).

apibūdinimų, motyvacinių aprašų, t. y. unikalių, autentiškų duomenų apie anketose užfiksuotus vietų vardus, topoobjektų ypatumus, pateikėjo santykį su jais, toponimų analizė vienu ar kitu aspektu (darybos, motyvacijos)⁸, pretenduojanti į tikslumą, išsamumą, preciziškumą, daugeliu atvejų yra negalima. Be to, studijuoti kalbamuosius aprašus reikštų pažvelgti į tiriamąją toponiminę medžiagą per etninės srities kalbos vartotojų patyrimo prizmę. Šią mūsų nuostatą paremia ir R. Marcinkevičienės nuomonė: „Iš tiesų ne žodis, o žmogus turi galvoje tam tikrą reikšmę – konceptą, sąvoką ar sampratą, kurią gali išreikšti vienu ar kitu žodžiu. Tik individui vartojant žodžius kyla asociacijos, atsiranda vaizdiniai. Todėl reikšmės reikia ieškoti ne žodyje ar žodyne, bet jo vartosenos kontekste, klausiant pašnekovo ir lyginant savąjį konkrečiau žodžio supratimą su išgirsto ar perskaityto žodžio ypatumais“ (Marcinkevičienė 2011: 8).

Jelena Berezovič (Jekaterinburgas), vykdydama kompleksinius toponimų tyrimus semantikos, pragmatikos aspektu (Березович 2014: 91), remiasi Svetlanos Tolstajos (Maskva) išdėstytomis nuostatomis, kuriomis tvirtinama, kad ne „plikos“ reikšmės iš žodynų išaiškina vietų vardų semantiką, bet vietovardžių aprašų, komentarų studijos atskleidžia realią vietovardžio atsiradimo (susidarymo) situaciją⁹ (žr. Толстая 2008: 13–14). S. Tolstaja ir anksčiau yra akcentavusi vietovardžių aprašų, juos lydinčių komentarų svarbą (Толстая 2002: 112–127). Ji teigė: kuo daugiau vietovardis „apipintas“ pasakojimais, tuo daugiau jis pats yra „pasakantis“. Rusų tyrėjų bendra nuomone, vietų vardų aprašuose komentarų varijuojantis pasikartojimas suteikia raktą vietovardžių reikšmių interpretacijoms.

Taigi tyrimų objektu tampa ir anketose užfiksuoti aprašai bei komentarai, padėsiantys išsiaiškinti adresato poziciją. Kalbamojoje medžiagoje svarbūs išlieka ir pateikėjų išsakyti apibūdinimai, kokiais ypatumais pasižymi įvardijamasis topoobjektas, bei priežasčių, dėl kurių suteikiamas vietai vardas, nusakymas.

Lietuvių etnologė, tautosakos, baltų religijos ir mitologijos tyrinėtoja Radvilė Racėnaitė, analizavusi, kaip atsiminimai apie praeitį įtvirtinami skirtinguose sakmių žanruose ir kaip jie sąveikauja su kraštovaizdžiu, rėmėsi Alytaus bei Trakų apskričių *Žemės vardų* anketų medžiaga (plačiau žr. Racėnaitė 2013: 107–131). Mūsų tyrimo kontekste neatrodo bereikšmė jos išvalga, jog vietų vardų aprašymų, komentarų gausa anketose priklauso nuo surašytojo kilimo

---

⁸ Kitose anketų skiltyse pateiktos informacijos nauda jau yra tekę įsitikinti ir anksčiau: skilčių „Žemės paviršiaus rūšis, išvaizda, kokybė“ ir „Upių, upelių ištakų bei žiočių vietos ir jų apibūdinimas“ įrašai pravertė tiksliau nustatant tiriamų vietovardžių darybos būdą, jų pamatinius žodžius, identifikuojant topoobjektus ir pan. (žr. Sviderskienė 2010: 341–353; 2012: 81–98).

⁹ Ši situacija teoriniuose toponimikos darbuose dar vadinama onomastine. Dėl termino *onomastinė situacija* žr. TMOI: 220.

vietos. Tyrėjos pastebėjimas paremtas anketų tituliniam puslapyje pateiktos informacijos duomenimis: kokios apskrities, valsčiaus, bažnytkaimio, kaimo, dvaro vietovardžiai surašyti anketoje, kokie surašytojo duomenys: pavardė, vardas, verslas (mokytojas, -a; girininkas), gimimo vieta valsčiaus ir apskrities tikslumu bei adresas. Pagal tai ir galima spręsti, ar surašytojas savas, ar svetimšalis. Anot tyrėjos, svetimam žmogui žinios apie vietas ir jų vardus pateikiamos gausesnės: „akivaizdu, kad tokių, kartais net pernelyg gausių topografinių nuorodų yra daugiausia, kai mėginama vieną ar kitą kraštovaizdžio vietą nusakyti svetimam žmogui“ (Racėnaitė 2013: 127). Ši tendencija, rodos, galioja ir mūsų atveju. Ko gero, tokiu būdu siekiama būti tinkamai suprastam, todėl sava kalbinė raiška komentuojama. Be to, kalbamasis dalykas (mūsų atveju topoobjektas) surašytojo menkai pažįstamas ir netinkamai jo įsivaizduojamas. Galima manyti, jog todėl ir siekiama sužadinti analogiškus (kaip ir pateikėjo) informacinius, asociacinius ar pan. procesus surašytojo sąmonėje, kad išgirstas vietos vardas jam „neliktų svetimkūniu, nesupratimo figūra, neįvykusi dialogu“ (Mykolaitytė 2013: 16). Juk gebėjimas suprasti kito kalbėtojo ketinamą perduoti reikšmę ir yra vadinama pragmatine kompetencija (plg. Rytvytė 2011: 9).

Siekiant užsibrėžto tikslo ir paisant iškeltų uždavinių, straipsnyje tiriamajai medžiagai buvo taikomi: 1) darybinės analizės metodas, 2) komponentinės analizės metodas, 3) aprašomasis metodas su lyginamojo metodo elementais.

Tarpukario medžiagos vienetai pirmiausiai buvo vertinami darybos aspektu taikant vandenvardžių klasei tirti A. Vanago sudarytą struktūrinį-gramatinį analizės metodą (plačiau žr. Vanagas 1970: 21–27), lengvai pritaikomą ir kitų klasių (poklasių) vietovardžiams analizuoti. Šiuo būdu išsiaiškinus vietų vardų pamatinius žodžius, jų morfologinį ir leksinį statusą, toliau buvo dirbama su *Lietuvių kalbos žodynu* (antrasis elektroninis leidimas (2013); toliau – LKŽ_{e2}). Konotaciniai pamatinių žodžių skirtumai paaiškėjo iš žodyne pateikiamų pažymų (santrumpų) ir komponentinės šių žodžių reikšmių analizės. Be to, buvo analizuojami tarpukario anketose užfiksuoti vietovardžių aprašymai, pateikėjų komentarai, iš kurių, kaip jau buvo minėta, ir paaiškėjo adresato reakcijos, duomenys apie vietas ir vardus.

Vietovardžiai straipsnio skyriuose išdėstomi abėcėlės tvarka. Darybos formantai galūnių, priesagų vediniuose ir vienas sandas nuo kito dūriniuose atskiriami brūkšneliu. Remiantis publikuotais vandenvardžių šaltiniais¹⁰, vandenų vardai kirčiuojami. Kirčiuojami ir kiti patikimai anketose sukirčiuoti vietų vardai. Jeigu tarpukario duomenimis toponimas nesukirčiuotas arba jo kirčiavimas

¹⁰ Oficialūs spausdinti vandenvardžių šaltiniai: *Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas* (1963; toliau – LUEV) ir *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas* (1981; toliau – LHEŽ).

neaiškus, straipsnyje jis nekirčiuojamas; kartais pabraukiamas kirčiuoto skiemens pagrindas, jeigu priegaidė kelia abejonių. Prie visų vietų vardų pateikiamos įvardijamų objektų ir jų lokalizacijos nuorodos. Jos bei objektų nuorodų sutrumpinimų sąrašai iš naujo sudaromi nebuvo, remtasi jau sudarytais *Lietuvos vietovardžių žodyno* t. 1 (2008), t. 2 (2014) rašymui.

Ieškant pamatinio žodžio vieno ar kito vietovardžio kilmei pagrįsti bei nurodant pamatinių žodžių reikšmes, naudotasi LKŽ_{e2}. Visais atvejais paisyta vietos vardo, bendrinio žodžio, jo reikšmės, vartosenos pavyzdžių (iš gyvosios kalbos, tautosakos ir kt.)¹¹ lokalinio sutapimo.

Kildinant vietovardžius iš asmenvardžių, pastarųjų pirmiausia ieškota *Lietuvių pavardžių žodyne* t. 1, t. 2 (1985, 1989; toliau – LPŽ I, LPŽ II). Šaltinis, parėmęs rekonstruotus asmenvardžius, yra abėcėlinė istorinių asmenvardžių kartoteka, saugoma Lietuvių kalbos instituto Vardyno skyriaus fonduose (toliau – IAK).

Be universalios lingvistikos laiktinos publikacijų vertės – suteikia naujų žinių apie lietuvių kalbą, prisideda prie nematerialiojo kalbinio paveldo kaupimo, sisteminimo ir sklaidos – numatoma ir savita **teorinė (1), praktinė (2), tarpdalykinė (3)** šio straipsnio **vertė**:

(1) a) Tiriamosios etninės srities tikrinė leksika galėtų būti puikus stereotipų tyrimo šaltinis. „Stereotipuose yra dalis tiesos – jie atspindi kalboje užfiksuoto pasaulėvaizdžio fragmentą, daro įtaką skirtingų etninių sričių lietuvių bendravimui“ (Papurėlytė, Župerka 2010: 199).

b) Užfiksuotų vietų vardų, atsiradusių pagal emocinį vertinimą, visuma galėtų būti tam tikras tiriamojo ploto atstovų moralinių vertybių atspindys.

c) Pravardinės kilmės asmenvardžiai, išlikę vietovardžiuose, galėtų paremti nacionalinį charakterį apibūdinančius tyrimus.

d) Psicholingvistams, vietovardžių semantikos tyrėjams tokio pobūdžio tyrimai padėtų geriau suprasti lokaliai apibrėžtoje erdvėje (tam tikrame plote) egzistuojančias visuomenės sąmonėje susiklosčiusias simpatijas, nusistatymus, apčiuopti jų susidarymo mechanizmus.

e) Tyrimo metu išaiškinti vietiniai savitumai, skirtumai, laikotarpio impulsai yra tai, kas atskleidžia žmonių pasaulį. Tikėtina, kad jie praverstų tiriant šio ploto gyventojų mentalitetą, savivoką.

(2) a) Šiame straipsnyje aptartį ekspresyvius, emociškai nuspalvintus pamatinius žodžius turintys apskrities vietovardžiai galėtų būti tam tikru rezervu

---

¹¹ Ateityje, tiriant Marijampolės apskrities vietų vardų darybą ir motyvaciją (semantiką), rašytinių šaltinių sąrašas bus papildytas tarmių žodynais: Vito Labučio *Daukšių krašto žodynu* (2002), Aldono Pupkio *Kazlų Rūdos šnektos žodynu* t. 1 (2008), t. 2 (2009) ir *Zanavykų šnektos žodynu* t. 1–3 (2003–2006).

Kalvarijos, Kazlų Rūdos, Marijampolės, Prienų savivaldybių gatvių, skverų, aikščių vardų ar kitų urbanonimų darybai.

b) Vienas kitas teigiamos konotacijos vietos vardas galbūt praverstų parenkant įmonių pavadinimus.

c) Aptartoji toponimijos dalis galėtų keletu atvejų praversti ir kuriant socialines, kultūros reklamas. Ypač pietvakariniame Lietuvos plote. Paisant reklamos objekto ir adresato, tikslingai pasirinkus reklamos tekstui sukurti tam tikrą kompoziciją ir stilių, nuo kurių priklauso reklamos poveikumas, kaip raiškos priemonės galėtų būti panaudoti ir keli straipsnyje aptarti tiriamojo ploto vietų vardai. Pateikiant šį siūlymą, remiamasi analogija: reklamos poveikumui jos kūrėjai dažnai laikosi taisyklės: „kuo geriau žinomas asmuo pristato ar rekomenduoja reklamos objektą, tuo daugiau dėmesio adresatas skiria reklamai“ (žr. Gabrėnaitė 2010: 19). Taigi, kiek perfrazavus šią nuostatą, spėjama, kad kalbos etnostilistika¹², išlikusi vietovardžiuose, taip pat galėtų reklamoje tarnauti sėkmingam adresato poveikumui.

d) Rašytojai plėtotų įvardijimo tradiciją kurdami jau literatūrinį ar publicistinį šio ploto kraštovaizdį. Pavartotas vienas kitas onomastikono elementas (tiek vietos vardas, tiek asmenvardis) padėtų skaitytojui stipriau pajusti komiškas ar ironiškas kūrinio intonacijas.

(3) Ateityje, susieti su tautosakos, mitologijos, tikėjimų, papročių, antropologijos, etnologijos ir kitais tyrimais, vietovardžių tyrimai pragmatikos aspektu pastarųjų būtų pagilinti. Ir atvirksčiai – juos paremtų. Juk patikimiausios išvados gali būti gautos sugretinus kelių mokslo sričių tyrimų rezultatus (plg. Paurėlytė, Župerka 2010: 185).

1. VIETŲ VARDAI, PADARYTI IŠ EMOCINIO VERTINIMO POŽYMI SAVO REIKŠMĖJE TURINČIŲ ŽODŽIŲ

A. Vanagas, tyręs lietuvių hidronimų semantiką, hidroobjektus apibūdinančius vandenų vardus skirstė pagal atsiradimo motyvus (Vanagas 1981: 4–153). Šalia aplinką apibūdinančios motyvacijos, atsiradimo motyvų pagal spalvą, dydį, gylį ir kita, skyrė ir emocinio vertinimo reikšmės vandenų vardus (ten pat, 115–116). Jo tyrimo duomenimis, iš viso Lietuvoje tokių hidronimų priskaičiuojama per 80 vnt. (0,9 %) (ten pat, 123; Vanagas 1999: 242), tarp kurių

¹² Dėl termino žr. Župerka 2013: 183. Šiuo atveju terminas vartojamas siaurąja prasme, turint galvoje pietvakarinio Lietuvos ploto kalbos etnostilistiką.

teigiamo emocinio vertinimo reikšmės vandenvardžių yra daugiau, negu neigiamo (dar žr. Vanagas 1981: 115).

Tiriamajame plote atsiradęs pagal topoobjekto emocinį vertinimą užrašytas vienas upės vardas **Laukšč-iótas** Šil. Jis padarytas iš lie. *laukstūs*, -i 'nejaukus, ilgas, nykus' (dar žr. LHEŽ: 183), plg. *laukstù* Mrj: *Per anksti nueisim, tai mum bus dar labai laukstù* Brt. Pagal kalbamąjį vertinimą, kiek pavyko pastebėti, užfiksuota ir pora žemėvardžių: *Mùdrė*, *Skaistė*. Iš šių pavyzdžių matyti, kad emocinis vertinimas išreikštas metaforiškai. Viena iš Stefano Ulmano skiriamų metaforizacijos tendencijų ir yra antropomorfizmai. Tai žmogaus kūną, dvasią ir veiklą apibūdinantys žodžiai, pavartoti negyvojo pasaulio dalykams (mūsų atveju žemės paviršiaus dangos objektams) pavadinti (dar žr. УЛЛЬМАН 1970; Gudavičius 2007: 165–168)¹³. Šiuo būdu įvardijant topoobjektus, sužadindamos adresato asociacijos su žmogumi, arba gyvu padaru¹⁴. Būdvardžiai, apibūdinantys žmogų (gyvą padarą), yra toliau pateikiamų žemėvardžių nominacijos pamatas: **Mùdr-ė** dr. Brb: lie. *mudrùs*, -i 'šaunus, guvus, žvalus', plg. *Blizga, toiska kamanėlės iš šilkielių kaspinėlių, gražus mudrùs žirgužėlis nuo rūtelių vainikėlio* Jrb; **Skaist-ė** pv. Lbv: lie. *skaistùs*, -i 'kurio rausvas, šviesus, malonus veidas', plg. *Visa ji kap iš pieno plaukus: skaisti, raudona* Vlkv. Mūsų atveju aktualizuojama metafora – VIETA YRA GYVAS PADARAS / ŽMOGUS tiesiog sutapatinant tikslo ir ištakos sričių konceptus 'vieta' = 'gyvas padaras / žmogus'¹⁵. Be nominacinės funkcijos, ši metafora atlieka ir apibūdinamąją. Kaip matoma iš pateiktų pavyzdžių, emocinių būsenų raiškai iš visų kalbos dalių buvo pasirinktas būdvardis, orientuotas į objektą, t. y. jį apibūdinantis.

Tarpukario anketų medžiagoje užrašyti du žemėvardžiai (*Plerova* ir *Pupučiai*), parodantys visuomenės kalbinėje sąmonėje užfiksuotą emocinį vertinimą. Prie jų pamatiniais žodžiais einančių apeliatyvų reikšmių LKŽ_e nurodomos pažymos (santrumpos) menk. ir malon. **Pler-va** pv. KzR – sietinas su lie. *plėrti*,

¹³ T. Fedotova (Užbaikalės valstybinis humanitarinis-pedagoginis universitetas) šią metaforos rūšį toponimikoje vadina *kognityvine* (žr. Федотова 2008: 48, 49).

¹⁴ Antropomorfinės metaforos sudaro personifikacijos pagrindą – stilistines figūras, kai negyvojo pasaulio daiktams suteikiamos žmogaus ypatybės ir požymiai (plg. Gudavičius 2009: 117). K. Župerka, remdamasis lietuviškos reklamos tyrinėtojų duomenimis, teigia, kad iš metaforos atmainų reklamoje ypač dažnas yra įsmeninimas (Župerka 2008: 79).

¹⁵ Turima medžiaga rodo, kad metaforų ištakos srities reiškiniai taip pat gali būti suvokiami kaip gyvi, galintys būti susiję su tam tikrais veiksmais. Vietovardžiuose *Atšliētė* ir *Sąkandaĩ* tokie požymiai reiškiami veiksmažodžiais *atšliėti* ir *sukąsti*: *Atšliē-tė* up. Ldvn – sietinas su lie. *atšliē-ti* 'atremti, priglauti, atlošti į ką, prie ko; kiek prigulti' (dėl šio vv. darybos ir kilmės aiškinimo dar žr. LHEŽ: 51; LVŽ I 211); *Sąkand-aĩ* rst. KzR – sietinas su lie. *sukąsti, sukanda, sukando* 'supausti dantis ar dantimis'.

-*sta*, *plėro* menk. ‘plėstis, skėstis, tižti’¹⁶. LKŽ_e duomenimis, iš gyvosios kalbos tiriamame plote iliustracinių sakinių neužrašyta, taigi pateikiamas sakinytis iš raštų: *Lysvės nuo vandens plersta*, t. y. *išsiplatina*. **Pupučiai** pv. Brb: lie. *pupūtis* malon. ‘kas panašus į pupą, apvalutis’. Čia metaforiškai išreikštas motyvacinis vietos vardo požymis, plg. *Ale kokia graži, kokia pupūtė* Mrj – primena apvalias žmogiškąsias formas.

Aptartosios grupės vietovardžių atsiradimo priežastis taikliausiai nusako K. Alminauskis citata iš *Instrukcijos*: „žmonės ir menkiausia žemės kampilį pavadina savu vardu, kitaip sakant, jį įasmenina ir tuo būdu prie savęs paties priartina“ (Alminauskis 1934: 3).

Kitų vietų vardų pamatiniai žodžiai – vulgarizmai, leksikologų priskiriami emotyvams (žr. Jakaitienė 2010: 162). Šie žodžiai turi stiprią neigiamą konotaciją, mūsų atveju pavadinamo topoobjekto (upės ir kalno), atžvilgiu: **Mỹž-upis** up. Ss: lie. vlg. *mỹžti*, -a, -o prk. ‘čiurkšle tekėti, bėgti, švirkti’, plg. *Kad kirto nagaika [kumelei], tik kraujas myža* Lp [pagrindinė reikšmė ‘leisti šlapimą, šlapintis’]; **Šūd-kalnis** kln. Šil: lie. vlg. *šūdas* prk. ‘kas niekam tikęs, niekam vertas, labai prastas’ [pagrindinė reikšmė ‘išmatos’]. Iš pateiktų pavyzdžių matyti, kad vietovardžių pamatinis žodis vartojamas šalutine perkeltine reikšme, kuria de-notatas ne tik pavadinamas, bet ir vertinamas.

Sudurtinis helonimas **Šikn-ā-balė** plk. KzR padarytas iš lie. vlg. *šiknà* ir geografinio nomenklatūrinio termino *balà*. Vulgarizmo pagrindinė reikšmė – ‘užpakalis, sėdynė’. Iš jos yra atsiradusi šalutinė tiesioginė (metaforinė, bet ne vertinamoji) reikšmė ‘Mrj kokio daikto storagalys, apačia’. Pastarąja ir vartojamas pirmasis apibrėžiantysis kalbamojo vietovardžio sandas – išplatėjusios formos pelkei pavadinti.

Analizuojant vietovardžius, buvo atkreiptas dėmesys į tai, kad Jūrės girininkijos anketoje greta šio pelkėvardžio (*Šiknābalė*) užfiksuotas ir kitas helonimas **Uodeg-ėlė** b. KzR. Balos vardo pamatinis žodis – lie. *uodegà* ‘žemės, pievos, dirvos, miško siaurėjanti dalis’¹⁷. Anketoje rašoma: *tai Šiknābalės iškyšulys. Nuo to ir vardas*. Šis greta esančių semantiškai susijusių vietų vardų kompleksas sudaro semantinę mikrosistemą¹⁸. Vertinant iš tarpukario įvardytojo pozicijų, seman-

¹⁶ Dar plg. lie. *tįžti*, *tįžta*, -o ‘brigzti’, plg. *Atsiūlek takus, kad netižtų* Mrj.

¹⁷ Dėl tokio balos vardo darybos ir kilmės aiškinimo žr. Bilkis 2008: 98.

¹⁸ J. Berezovič, tyrusi mikrosistemas rusų toponimijoje, pastebi, kad jos sudarytos iš dviejų arba keleto toponimų, susijusių įvairaus pobūdžio leksinio sistemiskumo santykiais. Ši kalbininkė skiria 1) taksonominę nominaciją (kada du ar keli greta esantys vandens telkiniai įvardijami pagal tai, kokios rūšies žuvis juose veisiasi, gyvenvietės – pagal gyventojų etninę sudėtį ir pan.), 2) gradacines sistemas, kurios jau yra kur kas gausesnės ir įvairesnės (greta esančių hidroobjektų įvardijimas pagal vandens kokybę, pagal vandens skonį ir pan., kitų topoobjektų – pagal

tinės mikrosistemos *Šiknābalė – Uodegėlė* atsiradimo priežastis – konkretizacija. Kalbamuosius vietos vardus sieja dalies ir visumos – partoniminiai – santykiai. *Šiknābalė* reiškia tam tikrą visumą, o iškyšulys *Uodegėlė – Šiknābalės* dalį. Toks žodžių santykių tipas kalbininkų vadinamas meronimija ir skiriamas nuo hiponimijos (plačiau žr. Jakaitienė 2010: 114).

Konkretizaciją šiuo atveju, matyt, lemia kontekstas, todėl ją galima laikyti kontekstine. Vertėjas Lionginas Pažūsis, kalbėdamas apie konkretizaciją vertime, teigia, kad kontekstinės konkretizacijos imamasi stilistiniais sumetimais: siekiant didesnio aiškumo, gyvumo, vaizdingumo (Pažūsis 2014: 516). Pragmatiniais sumetimais, tikėtina, šiuo atveju konkretizacijos imtasi siekiant, kad adresatui būtų lengviau atpažįstami topoobjektai, vietoj platesnės reikšmės vieno vietos vardo pasirenkami konkretesnės reikšmės du vietovardžiai, sustiprinantys tam tikrą ekspresyvumą. Aišku, galima spėjamai manyti ir kitaip: galbūt kalboje nebuvo alternatyvios tinkamos raiškos priemonės vietos vardui nusakyti, todėl pridėtinė informacija „apimama“ dviejų vardų deriniu.

Reikia pažymėti, kad vieni vietų vardai, užrašyti *Žemės vardu* anketose, yra pagrindiniai, neturintys variantų, gyvojoje kalboje vartotų ir užfiksuotų anketose, kiti – vartojami variantiškai. Pastarieji žemėvardžiai anketose užrašyti greta¹⁹, kaip žymintys vieną objektą, su priedažiu *kitaip* arba be jo. Iš keleto pavyzdžių²⁰ nesunku pastebėti, kad vienas vietovardis leksiškai neutralus, o kita jo forma – turi neigiamą emocinę konotaciją²¹.

Antroponiminis kilmininkinis vietovardis²² *Pauliūko kálnas* kln. Klvr, turintis posesyvinę reikšmę ‘Pauliukui priklausantis’, tiriamame plote vartojamas

---

atsiradimo laiką, pagal padėtį erdvėje, pagal dydį ir kt.), 3) tam tikras vietovardžių grupės (šios sudarytos pagal formulę *jeigu... tai (если... то)*, pavyzdžiui, kalno vardas *Pečius (Печ)* – kalno vardas *Kaminas (Труба)* ir pan. (plačiau žr. Березович 1991: 75–90). Dar vienas rusų mokslininkės pavyzdys: siekiant parodyti upės priklausomybę tam tikram baseinui, panaudojama foninė informacija: upės *Волчьи Воды* baseine (vietovardžio šaknis čia turi pejoratyvinę reikšmę, rodančią, kad upės vanduo netinkamas gerti) daugelio upių vardai „druskingi“ [называются *Соленными*]. Vienos iš jų intako vardas – *Karčioji (Горькая)*. Tokios toponimų sistemos, J. Berzovič teigimu, labai senos. Senovėje jos atliko bendruomenės požiūriu ne tik estetinę, bet ir žemėlapių funkciją, kurio tada dar nebuvo (žr. ten pat, 86).

¹⁹ Tai ir leistų juos, ko gero, tiksliau vadinti gretybėmis, ne variantais, kaip įprasta onomastinėje literatūroje (dėl termino *gretybė* vartojimo žr. Lubienė 2012: 104).

²⁰ Dėl kitų dviejų variantiškai vartojamų vietų vardų *Abromynė* || *Žydynė* l. Mrj ir *Šeldekšnynas* || *Vėlniaraistis* drp. Vv plačiau žr. 4 straipsnio skyrių.

²¹ Dėl varijuojančių (leksikiškai neutralių ir konotuotų) vietų vardų rusų toponimijoje žr. Березович 1997: 104.

²² Dėl termino žr. Savukynas 1963: 238.

su gretimine lytimi ***Tried-a-kalnis***. Determinatyvinio²³ darinio pirmasis sandas *tried-* sietinas su pravardinės kilmės asmenvardžiu **Triedžius* ar pan., kurio buvimą paremia tiriamame plote ir kiek toliau užfiksuotos pravardės *Trydūtė* Pkn, *Trydà* ūmaus būdo Bb, *Triėslius* skubrus, nieko nepadaro iki galo Dmk (Butkus 1995: 425)²⁴. Pravardžių motyvuotės²⁵ rodo, kad jų darybos pamatas – veiksmazodis lie. *triėsti*, *triėdžia*, *triėdė*. Šis veiksmazodis, LKŽ_{e2} duomenimis, turi tiesioginę reikšmę ‘sirgti vidurių paleidimu, viduriuoti’ || ‘teršti’ ir dvi šalutines perkeltines ‘be reikalo jaudintis, karščiuotis, nekantrauti’ || ‘labai norėti, meilyti’ ir ‘tuščiai niekus plepėti’. Su pastarosiomis veiksmazodžio *triėsti* reikšmėmis ir sietini visi aukščiau išvardyti asmenvardžiai. Taigi antrąjį kalno vardą lydi neigiama konotacija, atsiradusi dėl negatyvaus įvardytojo požiūrio į kalno (žemės) savininką *Pauliūką*, pasižymintį šalutinėmis perkeltinėmis veiksmazodžio *triėsti* reikšmėmis nusakytais būdo bruožais – charakterio (be reikalo jaudinasi, karščiuojasi, nekantrauja) ir kalbos turinio (tuščiai niekus plepa).

Iš pravardinės kilmės asmenvardžių tiriamame plote padaryta ir daugiau žemėvardžių. Motyvacijos požiūriu labai įtikimas atrodytų jų tiesioginis kilimas iš pravardinių apeliatyvinių asmenų pavadinimų, tačiau iš tikrųjų čia pateikiami vietų vardai kilę pagal modelį *žemėvardis* ← *asmenvardis* ← *pravardinis apeliatyvinis asmens pavadinimas*²⁶.

Siekiant išryškinti, į ką kreipiamas dėmesys vertinant asmenį tiriamame plote, toliau skiriamos kelios vietovardžių grupės pagal jų pamatinius žodžius²⁷.

1) Vertinimas dėl fizinių trūkumų:

a) dėl kūno sudėjimo: *Storkoj-inė* pv. KzR: avd. ****Storkojis*** ar pan., plg. lie. *stóras*, -à ‘raumeningas, stambus’ ir lie. *kója* ‘viena iš porinių kūno dalių, kurio mis žmogus ar koks kitas padaras eina’, dėl semantikos dar plg. pvd. *Stalakójis* (LPŽ II 795). Pastarojo lietuvių antroponimijos šaltinio duomenimis, Bartninkuose gyveno viena šeima, Marijampolėje – dvi šeimos, turėjusios šią pavardę. Taigi galima manyti, kad pagal tą patį darybinį modelį buvo padarytas ir avd. **Storkojis*;

b) dėl eisenos: *Šlub-iškė* dr. Šil: avd. ****Šlubis*** ar pan., plg. avd. *Jasius Szlubis* 1637 m. (IAK), dar plg. lie. *šlùbis*, -ė ‘kas šlubas, raišas’;

c) dėl regėjimo: *Kušl-iškė* pv. Ldvn: pvd. ***Kušlỹs*** (LPŽ I 1140) ar pan., plg. lie. *kušlỹs*, -ė; *kùšlius*, -ė ‘kas neprimato; aklys, spangys, žabalis’; *Žvair-ỹnė* drb.

²³ Dėl termino žr. Urbutis 1978: 173.

²⁴ Dėl lietuvių pravardžių ir prasivardžiavimų dar žr. Butkus 1995: 19–138; Zaikauskas 2004: 5.

²⁵ Konkretūs motyvacijos atvejai nusakomi terminu *motyvuotė* (žr. Drotvinas 1987: 33).

²⁶ Dėl šio modelio *etnoniminės* kilmės gyvenamųjų vietų vardų aiškinimo žr. Bilkis 2012: 99–118.

²⁷ Plačiau dėl asmenvardinės kilmės agronimų tiriamame plote žr. Sviderskienė 2010a: 232–243.

ž. Ss: avd. ***Žvairys** ar pan., plg. avd. *Waliul Zwayris* 1610 m. (IAK), dar plg. lie. *žvairys*, -ė ‘kieno žvairas akys, kas žvairakis’.

2) Vertinimas dėl kalbėjimo būdo: *Miketón-iškė* pv. Lbv: avd. ***Miketonis** ar pan., plg. lie. *mikētis* ‘kas mikčioja, miksi, užsikerta kalbėdamas’; *Vekč-iškė* ar. Klvr: avd. ***Vekčius** ar pan., plg. lie. *vekčióti, -iója, -iójo* ‘mikčioti’;

3) Vertinimas dėl judėjimo ir darbo spartos: *Riōgl-iškis* upl. Mrj: avd. ***Rioglys** ar pan., plg. *Valentinum Roglis* 1639 m. (IAK), dar plg. lie. *rioglỹs*, -ė ‘kas nevikrus, nerangus, griozdas, kerėpla’ (vandenvardžio reikšmė motyvacijos požiūriu – upelis, tekantis per Riogliui priklausantį žemės plotą)²⁸; *Tupikai* ž. Brb – greičiausiai iš pvd. **Tupikas** (LPŽ II 1086), plg. lie. *tupikas*, -ė Mrj šnek. ‘kas tupinėja vietoje, lėtai dirba, lėtadarbis’;

4) Vertinimas dėl emocijų raiškos: *Verksn-iškės* pv. Klvr: pvd. **Verksnỹs** (LPŽ II 1195), plg. lie. *verksnỹs*, -ė ‘kas nuolat verkia ar greit pravirksta’.

Visų šių žemėvardžių pamatiniams žodžiams būdinga neigiama konotacija, slypinti apeliatyvinių asmenų pavadinimų reikšmėse.

Įdomus pasirodė tiriamoje medžiagoje pastebėtas asmenvardinės kilmės vėdinys *Vilkpaul-ynė* mš. dalis KzR: avd. ***Vilkpaulis** ar pan., dėl kurio plg. lie. *vil̃kas* ir avd. *Paūlius* (LPŽ II 410; LVKŽ₅ 261). Vieta, greičiausiai, gavo vardą dėl čia gyvenusio asmens / miško dalies savininko asmenvardžio *Paūlius*. Taigi svarbiausias vietos požymis nusakomas šio sudurtinio onimo *Vilkpaulis* antruoju sandu *-paul-*: ‘Pauliaus gyvenamoji vieta / Pauliaus valdoma miško dalis’. Kadangi anketoje jokių papildomų duomenų, komentarų nepateikta, belieka spėjamai manyti, kad pirmasis dūrinio *Vilkpaulis* dėmuo *vil̃k-* perteikia tam tikrą (greičiausiai neigiamą) konotaciją.

Tiriant Marijampolės apskrities vietovardžių motyvaciją, taipogi pastebėta, kad ne visi vietų vardai, kurių pamatinis žodis *vil̃kas*, yra susiję su šiuo gyvūno pavadinimu tiesiogiai, t. y. reiškia jo paplitimo (gyvenimo, buvimo ar pan.) vietas, pavyzdžiui, oronimas **Vil̃k-a-kalnis** kln. Ss. Purviniškės dvaro ir kaimo anketose rašoma, kad ši pakilesnė žemės dangos vieta yra dirvose, kalnelis – smėlio. Iš šių aprašų aiškėja, kad pirmasis dūrinių sandas turi ir vertinamąjį reikšmės komponentą, t. y. konotacinę semą ‘netikras’²⁹.

Vertinamąjį reikšmės komponentą, atrodo, turi ir kiti tiriamojo ploto sudurtiniai vietų vardai su „gyvūniniais“ pirmaisiais sandais, pavyzdžiui, oronimas

²⁸ Galbūt neatmestina ir alternatyvi hidronimo *Riōgliškis* kilmės aiškinimo galimybė – jis galėtų būti kilęs iš lie. *riōglinti (-yti), -ina, -ino* ‘nerangiai eiti, vilktis’, plg. *Kur rioglini tu, riogly?* Mrj.

²⁹ J. Lubienės teigimu, „rusų kalbos fitonimų ir mikonimų neigiamas emocinis vertinimas ypač akivaizdžiai perteikiamas būtent vilko pavadinimu, nuodingieji augalai ar grybai vadinami „vilkiniais“ (Lubienė 2012: 111).

Blus-a-kalnis aukšt. Igl: lie. *blusà*³⁰; hodonimai **Kurap-kelis** (< *Kurapk-kelis) kl. Gdl: lie. *kurapkà*; **Rupuž-kelis** kl. KzR: lie. *rupùžė*. Aptariamaisiais atvejais konotacinė sema – ‘menkas’. Be to, kaip rodo šie nominaciniai vienetai, visi gyvi padarai (blusa, kurapka, rupūžė) yra maži, galbūt dėl to būtent jų pavadinimai pavartoti įvardijimo procese norint nusakyti mažesnes negu įprasta to-objektų (aukštumos ir kelių) apimtis.

Taigi pastebėjimais daliai vietų vardų dūrinių būdinga neigiama konotacija, susijusi, ko gero, su apibrėžiančiais dūrinių sandais einančių gyvūnų pavadinimų semantika. A. Gudavičiaus teigimu, „gyvūnai kalboje paprastai vertinami neigiamai“ (Gudavičius 2007: 87)³¹.

2. VIETŲ VARDAI, PADARYTI IŠ VAIZDINGŲ- JŲ ŽODŽIŲ

Išraiškingą grupelę sudaro vietovardžiai, padaryti iš veiksmažodžių. Balos vardas **Marm-ynė** Mrj sietinas su veiksmažodžiu *marmėti*, *mařma*, *-ėjo*, pavartotu šalutine perkeltine reikšme ‘blerbėti, plepsėti (verdant); smarkiai virti’, plg. *Mařma puodas – dar pradės bėgti sriuba* Brt [pagrindinė reikšmė ‘su garsu grimzti, skęsti’]. Kalno vardas **Ūžkirsč-iai** Lbv – sietinas su lie. *užkiřsti*, *užkerta*, *užkiřto* prk. ‘kertant užversti, uždaryti; užstoti’, plg. *Net paprasta akimi galima buvo matyti priešakyje milžiniškus kalnus, kurie užkerta kelią* (iš raštų) [pagrindinė reikšmė ‘atskirti dalį nuo visumos’].

Tokio tipo nominacija, tikėtina, siekiama paveikti adresato vaizduotę, sukeliant tam tikrų su garsu (*Marm-ynė*) ir vaizdu (*Ūžkirsčiai*) susijusių asociacijų.

Tiriamoje medžiagoje buvo atkreiptas dėmesys ir į žemėvardžius, kurių darybos pamatas – ištiktukai, sietini su konotuotais veiksmažodžiais.

Pievos vardas **Šnikšt-a-pievė** KzR – sietinas su lie. *šnikšt* ‘čekšt, čiaukšt (nupjovimui, nukirtimui žymėti)’, plg. *Aš tik šnikšt ir nupjoviau šniūrą* Vv. Tokį žemėvardžio darybos pamato pasirinkimą paremia ir šie lingvistinės geografijos duomenys, paaiškinantys, kokio pločio yra šniūras (lie. *šniūras* ‘ilgas siauras žemės sklypas, rėžis’), kad vienu užsimojimu jį galima nupjauti / nukirsti: *Šniūras – kap tik akėčia galima pereiti* (toks siauras) Brt³². Ištiktukas *šnikšt* su-

³⁰ Dėl jo darybos ir kilmės aiškinimo dar žr. LVŽ I 523.

³¹ Lietuvių fitonimų ir mikonimų motyvacijos tyrimai (Gritėnienė 2006; 2010: 163–181; 2013; Lubienė 2012: 99–122; 2013: 52–70) šį pastebėjimą paremia.

³² Etnologės A. Čepaitienės teigimu, žemės plotas buvo skaičiuojamas lysvėmis, užuoganomis (vienu kartu užimamu arti lauko baru), vagomis (10–12 cm pločio), akėčiomis (apie 1 m) (žr.

sijęs su konotuotu veiksmažodžiu *šnikštelėti, -ėja, -ėjo* 'staiga nupjauti <...>'. Tai gi veiksmo sukeltas įspūdis kalboje atkuriamas išiktuku *šnikšt*.

Kalno vardas **Zig-lius** Prn – sietinas su išiktuku *zìg*, kuriuo, LKŽ_{e2} duomenimis, apibūdinamos aplinkybės, kokiomis vyksta veiksmas – kartojant nusakomas 1. ėjimas, bėgimas mažais žingsneliais, 2. tabalavimas, švytavimas³³. Susiejus kalbamąjį išiktuką su bendrakamieniu veiksmažodžiu *zìgaluoti, -uoja, -avo* 'lakstyti, zagaliuoti', plg. *Kur dabar tep rengiesi zìgaluot?* Vv, aiškėja, kad šiame plote greičiausiai aktualizuota pagrindinė išiktuko reikšmė kartojant nusakomam ėjimui, bėgimui mažais žingsneliais žymėti. Taigi topoobjekto įvardijimo procese (galbūt dėl kalno statumo) darybos pamatu pasirinktas išiktukas *zìg*, matyt, ketinant pabrėžti, paryškinti juo nusakomą veiksmą – bėgimą mažais žingsneliais.

3. VIETŲ VARDAI, PADARYTI IŠ ETNOKULTŪRINIŲ KONOTACINIŲ KOMPONENTŲ SAVO REIKŠMĖJE TURINČIŲ ŽODŽIŲ

„Kai kurie mokslininkai nurodo etimologinę bei etnokultūrinę reikšmės (ar reikšmės dalis), kurios vienų laikomos dalykinės reikšmės, kitų – konotacinės reikšmės dalimis. Pvz., etnokultūrinę reikšmę turi tik tie žodžiai (leksemos), kurie pavadina specifines realijas“ (Lubienė 2009: 21). Pritariant pastarajai nuomonei (etnokultūrinė reikšmė yra konotacinės reikšmės dalis³⁴) ir žvelgiant iš

Čepaitienė 2013: 298). Dar plg. lie. *akėčios* 'labai siaura žemės juosta': *Rėžis – dvejos akėčios* Rm (ilustracinis sakinyš iš kito ploto).

³³ Iliustracinis sakinyš su šiuo išiktuku žodyne užrašytas iš kito ploto: *Tabaluoja kaip mazgas zìg, zìg* Ds.

³⁴ Įdomus ir besisiejantis su etnokultūrine reikšme, arba su konotacine reikšmės dalimi, yra Vigmanto Butkaus, tyrusio literatūros topografiją, surastas ir aprašytas, kaip jis pats teigia (šiam teiginiui nepritarti neįmanoma), „labai intriguojantis“ Patricko Churos tyrimo fragmentas: „jis Henrio Davido Thoreau knygos *Voldenas, arba gyvenimas miške* (1854), kurios sudedamoji dalis yra Voldeno planas, analizei, jos aiškinimui greta įprastos literatūrinės analizės pasitelkė matininkystę: ir kaip mokslą, ir kaip praktiką. Sekdamas Thoreau (jo knyga, užrašais, dokumentais), pats matavo Voldeną, jo apylinkes, paraleliai *Voldeno, arba gyvenimo miške* studijoms, studijavo šių vietų planus, topografinius žemėlapius. Svarbiausios apibendrinamosios Churos tyrimo išvados: kiekvienas konkretus gamtos, gamtinės vietovės faktas simbolizuoja siešios faktą, vadinasi, kuo įdėmiau studijuosi gamtą (šiuo atveju – per matininkystę), tuo geriau suprasi save, tad Voldeno ir jo apylinkių matavimo darbai Thoreau buvę dvasinis užsiėmimas, pasaulio supratimo būdas, kurį jis „išrašė“ garsiąja savo knyga“

šių dienų pozicijos, kai modernybė ir industrializacija išstumia iš gyvenimo tam tikrus specifinius tautos gyvensenos reiškinius, skelbti aptariamąsios tematikos publikaciją nepaminėjus keleto tarpukariu iš gyvosios kalbos užrašytų vietų vardų su išlikusiais beekvivalenčiais žodžiais³⁵, pavadinančiais minėtas specifines tautos realijas³⁶, kurių nėra kitų tautų kultūroje, būtų neleistina.

Šią grupelę sudaro (a) istorinės praeities realių pavadinimai: mažžemių sklypininkų pavadinimas (išlikęs oikonime) **Daržininkai** (t. *Daržinykai*) bk. (Daukšių) dalis Pdvñ: lie. *daržininkas* ‘mažžemis, sklypininkas’ (dar žr. LVŽ II 143–144), (b) mato pavadinimas (išlikęs agronime) **Preñtai** ar. Ss: lie. *preñtas* ‘senovės ilgio matas (maždaug 4,5 m); ploto matas (maždaug 18,66 m²)’, plg. *Pirkau margą ir devynis prentūs žemės* Kt.

Dar vienas mato pavadinimas *margas* ‘žemės matas’, gausiau išlikęs tiriamojo ploto vietovardžiuose **Márgai** kln. Igl, Lbv; **Marg-ėliai** pv. Brb; **Marg-ėlis** kln. Ldvn, Ss; 2 pv. KzR; **Kail-ia-margis** kln. KzR; **Pūst-a-margis** kln. KzR, čia, kaip tautiniu savitumu pasižyminčios leksikos reprezentantas, gali būti minėtinas tik iš dalies. *Margas* – žodis kilęs iš vokiečių kalbos *morgen* – rytas, apskaičiuojamas plotu, kurį galima suarti nuo pusryčių iki pietų (Čepaitienė 2013: 297). Vokiškas *margas* mažesnis už mūsėškį. Lietuviškas *margas* – 0,71 ha; senasis *karūnos* (Lenkijos) *margas* lygus 0,59 ha (dar žr. Martinkėnas 2011)³⁷.

„Materialusis daiktų pasaulis turi reikšmingą, jo tvarką lemiančią ypatybę. Jis yra proporcingas. Čia vienas daiktas, įrankis, rakandas ar baldas dera su kitu, telpa kitame ar įtarpina kitą“ (Čepaitienė 2013: 295). Šiam etnologės teiginiui neprieštaruoja vietos vardas **Trainai** pv. Prn, padarytas, tikėtina, iš lie. *traĩnas* ‘vežimo dalis – prie užpakalinio skersplaučio pritvirtintas dvišakas lovelis, į

(Butkus 2011: 59). Šią citatą papildoma ir kalbininkės Giedrės Čepaitienės pastebėjimas, paremtas Jokūbo Minkevičiaus mintimi: „tauta santykiauja su savo gamta psichologiškai, estetiškai ir etiškai“, o tautos dorovė išplaukianti iš jos natūros ir kultūros simbiozės (cit. iš Čepaitienė 2007: 256).

³⁵ Dėl šio termino žr. Gudavičius 2007: 89; 2009: 93–96. Reginos Kvašytės teigimu, tautiniu savitumu pasižyminčiai leksikai įvardyti įvairių šalių kalbininkai vartoja terminus *lakūna*, *regioninė geografinė leksika*, *kultūriniai skoliniai*, *beekvivalentė leksika*. Lietuvių kalbotyroje tinkamiausiu laikytinas terminas *beekvivalentė leksika*, kalbininkės nuomone, yra sąlygiškas (plačiau žr. Kvašytė 2009: 56–67).

³⁶ Dėl sąvokos *realija* vartojimo plačiau žr. Maksvytytė 2012: 50–56.

³⁷ Lingvistinės geografijos duomenys tiriamajame plote paliudijo ir kitą, apie metrologiją senovės Lietuvoje rašiusio Vinco Martinkėno (žr. Martinkėnas 2011) paminėtą, mato pavadinimą *kaĩtis*, *káĩtis* ‘toks saikas biriams daiktams seikėti’: *Kaĩtį miežių gavau* Klvr; *Jis du karčius kviečių užsimeita* Grš; *Jam kaĩtis rugių nešti tik juokai* Gdl; *Kaĩtį bulvių pasodyk* AlksnV; *Seniau žmonės javus mieruodavo kaĩčiais* Šn. Deja, Marijampolės apskrities vietovardžių inventorius pastarojo, išlikusio tiriamojo ploto toponimijoje, nepaliudijo.

kurį įleidžiamas pertrauktis; pertrauktis kartu su loveliu'. Šiauliškių k. *Žemės vardu* anketoje rašoma: *vidury pievos šakojasi*. Nurodyta priežastis, dėl kurios denotatas buvo pavadintas būtent tokiu vardu, yra aiški ir suprantama: pievos konfigūracija įvardytojui priminė dvišakį lovelį su įleidžiamu pertraukčiu, kurie „dera pagal formas ar matmenis. Dera tarpusavyje visa žmogaus kuriama ir sukurta aplinka kaip sistema, kurios pagrindinis atskaitos vienetas yra jis pats – žmogus“ (ten pat)³⁸.

4. ASOCIACINIAI IR STEREOTIPINIO VERTINIMO REIKŠMĖS VIETŲ VARDAI

J. Berezovič teigimu, prie konotacijų šlyja asociacinis toponimų fonas. Ypačingas ekstralingvistinis kalbamojo komponento statusas sąlygotas tuo, kad šis neturi lingvistinės verifikacijos. Jis gali būti eksplikuotas motyvacijos aktuose, bet ne pačios nominacijos (plg. Березович 2001: 8). Kaip pavyzdį tyrėja pateikia vietų vardus *Темник* (ež.), *Тёмной* (upl.), *Бездённое* (ež.), *Бездонный* (tv.), padarytus iš apeliatyvų *темный* (*tamsus*) ir *бездонный* (*bedugnis*), lydimus pateiktųjų komentarų „tamsus ežeras, ten piktosios jėgos vedžioja žmones, po to juos paskandina“; „ten kapinės ir upelis toks niūrus, baisi vieta“; „ten nėra dugno; žmonės kalba, kad ten velniai pasirodo“; „jame senoliai maudytis draudė; baisi vieta, ji be dugno“. Tokio pobūdžio reakcijų pastovumas ir pasikartojimas liudija tai, kad atitinkamos prasmės gali įgyti kalbinių konotacijų statusą (dar žr. ten pat).

Regis, tai, kas pasakyta, siejasi ir su Renatos Gžegorčykovos stereotipo samprata. Ji stereotipu laiko nusistovėjusias reikšmės konotacijas, su atitinkamu tikrovės reiškiniu susijusias asociacijas, įtvirtintas kalboje frazeologizmais ir kitais sąlygiškai stabiliais junginiais. Aloyzas Gudavičius, argumentuodamas savo teiginį, kad lingvistikoje stereotipo sąvoka kartais suprantama labai plačiai, ir pateikia pastarąjį kalbininkės stereotipo sampratos pavyzdį (žr. Gudavičius 2007: 156). Mūsų atveju, ko gero, tikslesnė ir labiau besisiejanti su straipsnio tema yra ši žodžio *stereotipas* reikšmė: 'visuomenės sąmonėje funkcionuojantis supaprastintas, schematizuotas, emociškai nuspalvintas kokio nors objekto vaizdinys' (TŽŽ: 704). Ją paremia ir pavyzdys iš tarpukario anketų medžiagos: Petkeliškių k. anketoje užrašytas durpyno vardas *Šeldekšnynas* kitaip *Vėlniaraitis*

³⁸ Kita vertus, galbūt agronimas galėtų būti sietinas su lie. *trāinas* reikšme 'medžio gabalas, iš kurio skeliamos skalos, skalmėdis'; dėl semantikos dar plg. *Klūnai* dr., 2 pv. Brb: lie. *klūnas* 'trikampio pavidalo žemės plotas <...>' (Vartų k. „Žemės vardu“ anketoje rašoma: *išsidalinti smaili sklypeliai laukų*).

(*Šeldekšnynas* || *Vėln-ia-raistis* drp. Vv), objekto apibūdinimo skiltyje rašoma *neišdžiūstamas durpynas*. Pirmasis vardas reiškia šeldekšnių priaugusią vietą, kitas – sietinas su apeliatyvu *vėlnias*. Antrasis žemėvardis vertinamas pritaikant tam tikrą nesikeičiantį standartinį požiūrį *kur vėlniai, ten sunkumai ir nesėkmės*, nekreipiant dėmesio į individualią vietos vardo reikšmę ‘šeldekšnių priaugusi vieta’ (lie. *šeldėkšnis* ‘šaltekšnių šeimos krūmas ar medis (*Frangula*)’). Taigi vietovardžiu *Šeldekšnynas* parodomas gana stereotipiškas, emociškai nuspalvintas vietos, kuri apibūdinama kaip *neišdžiūstama*, įsivaizdavimas ir neigiamas vertinimas.

„Etninių stereotipų tyrimas yra aktualus, nes su etninėmis grupėmis siejami stereotipai turi įtakos žmonių elgesiui, atspindi konkrečiai bendrijai būdingą pasaulio suvokimą ir nuostatas dėl kitų žmonių“ (Papaurėlytė, Župerka 2010: 185). Kitu atveju leksiškai neutralus lauko vardas *Abrom-ynė* l. Mrj turi gretiminę lytį *Žyd-ynė*. Priesagos *-ynė* vediniai, padaryti iš asmenvardžių, tiriamame plote žymi žmonių gyvenamąsias ar gyventas vietas (plg. Ambrasas 2000: 55). Taigi *Abromynė*: avd. *Abrōmas* (LPŽ I 60; LVKŽ₅ 39) motyvacijos požiūriu – ‘Abromo gyvenamoji vieta’. Gyvojoje kalboje vartojamo kito žemėvardžio *Žydynė*: lie. *žydas*, *-ė* reikšmė – ‘žydų tautybės žmogaus gyvenamoji vieta’ – papildo, patikslina pirmojo vietovardžio reikšmę (‘Abromo, kuris yra žydų tautybės žmogus, gyvenamoji vieta’)³⁹ ir, matyt, parodo įvardytojo požiūrį į kitą, kitokį (kitos tautos, kitos kalbos, kitokių papročių) žmogų, gyvenantį / gyvenusį šioje vietoje. Į jį žiūrima kaip į „svetimą“, nepalankiai (plg. Papaurėlytė, Župerka 2010: 199)⁴⁰.

5. REZULTATŲ APTARIMAS (A), IŠVADOS (B), REKOMENDACIJOS (C)

A. Straipsnyje pateikta Marijampolės apskrities anketose XX a. ketvirtajame dešimtmetyje iš gyvosios kalbos užrašytos medžiagos dalis, susijusi su vieno ar kito kaimo aplinka, gyventojais, leido dar kartą⁴¹ pastebėti, kad išlikusios anketos, jų autentiški duomenys, yra atskiras svarbus tarpukario palikimo vienetas.

³⁹ 1923 m. visuotinio gyventojų surašymo duomenimis, Marijampolės apskrityje gyveno 6,42 % žydų. Kitų apskrities gyventojų tautinė sudėtis buvo tokia: lietuvių – 87,92 %, vokiečių – 3,42 %, lenkų – 1,31 %, rusų – 0,33 %, dar kitų – 0,60 %. Plačiau dėl tiriamojo ploto demografinių duomenų žr. Subačius 2009: 228.

⁴⁰ Dar plg. kalbininkės Giedrės Čepaitienės pastebėjimą „skirtingos tautos skirtingai traktuoja „savą“ ir „svetimą“ (Čepaitienė 2007: 257).

⁴¹ Plg. Sviderskienė 2012a: 240.

Tyrimas atskleidė tam tikrą šio Lietuvos ploto žodžių fondo dalį, išlikusią vietovardžiuose: ne tik ekspresyvią, paremtą emocijų raiška, bet ir vulgarią, menkinamąją.

Straipsnyje buvo prisiminti ir kai kurie tarpukariu užrašyti vietovardžiai, kurių pamatiniai žodžiai (*daržininkas*, *prentas*) drauge su išnykusiomis realijomis bei jas lydinčiomis kultūrinėmis konotacijomis, jau pasitraukę iš aktyviosios vartosenos.

Žodžiai *mudrūs*, *skaistūs*, apibūdinantys žmogų (gyvą padarą), yra poros tiriamojo ploto vietovardžių nominacijos pamatas. Tai neprieštarauja teiginiui, kad emocinis komponentas teikia žinių apie adresanto (įvardytojo) santykį su pavadinamu objektu. Tačiau neišleistina iš akių ir tai, kad suvokdamas tam tikrus žemės dangos paviršiaus objektus kaip jutiminius, adresantas (įvardytojas) mato tarsi daugiau, negu yra iš tikrųjų⁴².

Straipsnyje aptarti keli žemėvardžiai, padaryti iš pravardinės kilmės asmenvardžių. Čia pragmatiniu aspektu ir buvo vertinami būtent šie asmenvardžiai (žemėvardžių pamatiniai žodžiai). Daugelis iš jų padaryti pagal tam tikrą veiksmožodinę ypatybę – veiksmą, veiklos pobūdį (*Rioglỹs*, *Šlũbis*, *Tupikas* ir kt.) ar būseną (*Verksnỹs*) iš veiksmožodžių, kurių reikšmė ‘prastai, neaiškiai kalbėti’ (*miksėti*, *veksėti*), ‘lėtai, šlubuojant, nerangiai, judėti’ (*riõglinti*, *šlubuoti*, *tupinėti*). Neigiamas vertinimas čia paremtas pajuoka (*Kušlỹs*, *Vekčius*, *Žvairỹs* ir kt.) ir menkinimu (*Storkojis*). Pastarųjų vertinimo atspalvių tiesioginė raiška galėjo atsirasti esant familiariam bendravimo būdai, bendraujant buitinėje aplinkoje. Iš šių asmenvardžių įmanoma spręsti ir apie bendruomenės atstovų tarpusavio santykius. Lygiaverčiais jie, ko gero, nelaikytini – pajuoka ir menkinimas, regis, susiję su „stovinčiais laipteliu žemiau“.

Analizuoti pavyzdžiai taip pat parodė, kad tiriamojo ploto atstovai niekina lėtadarbius. Šis pastebėjimas siejasi su istoriko Petro Kalniaus pastebėjimu: kitų regionų lietuviai, visuotinai pripažindami Suvalkijos gyventojų perdėtą šykštumą, kartu mano, jog tai yra ir gana teigiamas jų bruožas, ekonomiškas gerąją prasme, kad šis bruožas nulemia suvalkiečių racialesnį ūkininkavimą, didesnį tvarkingumą ir darbštumą (plačiau žr. Kalnius 2002: 23–52). Taigi tiriamosios etninės srities ir kitų Lietuvos plotų atstovų nuomonės, susijusios su darbštumu, sutampa.

Nesklandus bendruomenės narių kalbėjimas „savų“ ne tik nelieka nepastebėtas, bet ir neįvertintas – akivaizdu, neigiamai. „Garsiakalbiai, lėtakalbiai, kalba taupī, tiesi, net stačiokiška“ – apie suvalkiečių (zanavykų) kalbą ir kalbėseną rašo kalbininkas K. Župerka, aiškinęsis, į kokias tarminės kalbėsenos

---

⁴² Emotyvais gali būti apibūdinamos ir subjektyviai suvokiamos konkrečios aplinkybės (dėl šio teiginio žr. Jakaitienė 2010: 163).

apraškas kreipia dėmesį nekalbininkai ir kokiais metakalbiniais komentarais tarminė šneka yra apibūdinama nelingvistiniuose tekstuose (plačiau žr. Župerka 2006: 178–191). Iš to, kas pasakyta, galima spręsti, kad pačių tiriamojo ploto gyventojų ir kitų etninių sričių atstovų vertinimai, susiję su „garsiakalbiais“ ir „létakalbiais“, sutampa tik iš dalies.

Tarpukario medžiagos masyve pastebėta semantiškai susijusių helonimų pora *Šiknābalē* ir *Uodegēlē* yra tinkamas pavyzdys tiriant vietovardžius pragmatiniu aspektu. Pragmatika tiria santykius tarp komunikacijos priemonių ir jų vartotojų. Pragmatika ir yra tai, kaip semantiką suvokia klausytojas (plg. Župerka 2008: 42). Taigi įvardytojas atliko tam tikrą kalbinį veiksmą, kurį suprantamu būdu „perdavė“ bendruomenei. Neišleistina iš akių ir kita galimybė: galbūt kalboje nerasta alternatyvios tinkamos raiškos priemonės vietai pavadinti vienu vardu, todėl informacija perteikiama dviejų vardų deriniu.

Pastebėta, kad dalis vietų vardų gyvojoje kalboje varijuoja (*Abromynė* || *Žydynė*, *Pauliūko kálnas* || *Triedakálnis*, *Šeldekšnynas* || *Vėlniaraitis*), tokiu būdu visapusiškiau išreiškdami tiek denotatinį, tiek konotacinį savo semantikos turinį.

Asociaciniai vietų vardai (*Abromynė* || *Žydynė*, *Šeldekšnynas* || *Vėlniaraitis*) neapibūdina denotato, nes padaromi iš koegzistuojančio leksiškai neutralaus vietovardžio pagal jo semantinį panašumą. Taigi šis vietos vardas apibūdina ne topoobjektą, bet kitą vietos vardą pagal jo sukliamas asociacijas, paremtas stereotipiniu mąstymu. Jeigu vienu iš variantiškai vartojamų vardų išreiškiamas santykis yra tarp denotato ypatybių ir šio vardo, tai kitu, asociaciniu vardu, išreiškiamas santykis yra tarp jo ir minėto koegzistuojančio leksiškai neutralaus vietos vardo. Asociacinis vardas yra tarsi žaismas kitu jo vardu. Jeigu asociacinio vietovardžio pamatas yra koks nors objekto (šiuo atveju raisto) vardas (*Vėlniaraitis* : *vėlnias*, *raistas*), tai kitu vardu įvardintai vietai (*Šeldekšnynas* : *šeldėkšnis*) tarsi primetamos to objekto ypatybės, kuriomis iš tikrųjų ši nepasižymi.

Iš tyrimo išryškėjo subjektyviai emociškai ir kultūriškai svarbių (savi)identifikacijos pavidalų kontūrai. Analizuoti atvejai parodė, kad šiame plote pasireiškia visiems lietuviams būdingas polinkis į paprastai neigiamą emocinį vertinimą⁴³. Galbūt tai iš dalies lėmė tiriamos medžiagos specifika – vietovardžiai užrašyti iš gyvosios kalbos. Šiai prielaidai, atrodo, neprieštarauja ir R. Marcinkevičienės pastebėjimas, kad „stiprus neigiamo vertinimo ir šnekamosios stilistinės konotacijos ryšys <...>“ (Marcinkevičienė 2011: 31).

B. Aptarus rezultatus, galima daryti išvadas.

Verbalinį poveikį daro vietų vardai, kuriais apeliuojama į adresatą. Tam tikrų leksemų pasirinkimas – ar vardo pamatas yra emotyvas, ar ekspresyvas – tai ir

⁴³ Dėl šio teiginio žr. Gudavičius 2009: 99.

nulemia topoobjekto įvardijimo intenciją. Kaip žinoma, emotyvai veikia adresato jausmus, ekspresyvai – vaizduotę. Adresato reakcijos išreiškiamos tiesiogiai ir pateikiamos vertinančių komentarų forma, tokiu būdu leidžiančių spręsti apie perlokucinių vietovardžio efektą.

Savo denotatiniu pamatu emotyvinė leksika yra situacinė, kadangi emocijos glaudžiai susiję su jas patiriančiu subjektu ir jas sukeliančiu objektu. Taigi ir vietų vardai, kurių darybos pamatas yra emotyvas, laikytini situaciniais.

Situaciniai yra ir iš ekspresyvų padaryti vietų vardai, ypač tada, kai situacija taikoma kito tipo situacijai, su pirmąja susijusiai panašumo ir (ar) kitais ryšiais (*Marmlynė, Užkirsčiai*).

Tam tikrų stilistinių figūrų funkciją tiriamojo ploto „kraštovaizdžio tekstuose“ atlieka ne tik vietų vardai *Plerva, Šnikštapiėvė, Ziglius*, bet ir antropomorfinizuoti vietovardžiai *Mūdrė, Pupučiai, Skaistė* bei kiti. Tokiu būdu realizuojami įvairūs ilokuciniai adresanto (įvardytojo) sumanymai.

Antropomorfinis topoobjektų įvardijimas adresato atžvilgiu neišvengia tikrovės atspindėjimo deformacijų, todėl negali būti pakankamai informatyvus.

Siekiant, kad adresatui būtų lengviau atpažįstami topoobjektai, vietoj platesnės reikšmės vieno vietos vardo gali būti pasirinkti konkretesnės reikšmės du vardai, sustiprinantys tiek aiškumą, tiek vaizdingumą (semantiškai susijusių helonimų pora *Šiknābalė* ir *Uodegėlė*).

Tyrime pasitelkta vietų vardų grupė, kurios vienetuose užfiksuoti pravardiniai asmenvardžiai, atskleidė etninės srities atstovams būdingą požiūrį į bendruomenės narių būdo, išorės, elgesio bruožus.

Varijuojančios žemėvardžių lytys parodė, kad jų koegzistavimas gyvojoje kalboje leidžia tiriamojo ploto bendruomenei geriau suvokti vietovardžių reikšmes, lydimas emocinio, stereotipinio vertinimo, bei dalintis šiomis kompetencijomis tarpusavyje.

Iš vietovardžių galima spręsti ir apie stereotipus, palaikomus etninės srities atstovų, nes šie yra pagrįščiausi.

Pragmatinės lingvistinės Marijampolės apskrities vietovardžių analizės rezultatai parodė, kad onimo (vietovardžio) suteikimas galėtų būti kvalifikuojamas kaip kalbinis veiksmas, apibūdinantis įvardytoją. Šis parenka optimalią kalbinę priemonę, tikslingai ją nukreipia adresatui, ketindamas jį efektyviausiai paveikti įvardijimo situacijoje. Tokiu būdu atsiskleidžia įvardytojo pasaulėjauta ir pasaulėžiūra, t. y. jo, kaip tam tikros etninės srities atstovo, kuriam svarbu tai, ką jis daro – įvardija vietas. Tik tuomet jos tampa pažįstamos, apgyvendintos, sutapatintos su konkrečia tautine bendrija ir kultūra.

C. Ateityje tyrėjo dėmesio lauktų ir kitos pragmatinės požymių sritys. Pavyzdžiui, galima neigiama motyvacijos požymio reikšmė „moteriškas“⁴⁴ (dėl jo rusų kalboje žr. ППК: 118). Čia neišleistina iš akių, kad „leksinis fonas turi tautinę specifiką“, „skirtingose kalbose ekvivalentiški žodžiai gali kelti skirtingas asociacijas“ (Gudavičius 2009: 101).

Specialaus dėmesio laukia ir vietų vardai, padaryti iš lie. *gūdas* (pavyzdžiui, *Gud-ā-pievė* pv. Klvr; *Gūd-a-raistis* pv. Gdl ir kt.). Kadangi *gūdas* nėra tikrasis etnonimas, geografiškai jis nėra susijęs su kuria nors teritorija, tauta (plg. Karaliūnas 1999: 44), taigi, remiantis vietovardžių aprašais anketose, kiekvienu konkrečiu atveju tektų aiškintis, kada lie. *gūdas* vartojamas reikšme ‘baltarusis (kartais lenkas ar rusas)’, kada pirmasis dūrinių sandas turi ir vertinamąjį reikšmės komponentą.

Ateityje (1) morfopragmatiniu aspektu turėtų būti įvertinti ir vietų vardai, turintys deminutyvų / pejoratyvų darybai būdingas priesagas; (2) kaip vietų vardų koegzistavimas šnekos aktuose priklauso nuo kalbinės situacijos – oficialios ir buitinės (ypač oikonimų klasėje); (3) aktuali būtų pragmatinė vietų vardų analizė, paremta kelių nominacinių situacijų, priklausančių skirtingiems sinchroniniams pjūviams, priešpastatymu. Pastarosios analizės rezultatai iš dalies padėtų nustatyti besikeičiančios „onomastinės mados“ požymius (šiuolaikiškumą, kaitą ir pan.).

Taigi Marijampolės apskrities vietovardžių inventorizacija pragmatiniu aspektu pradėta. Straipsnyje išdėstyti pastebėjimai yra būtina prielaida išsamesniems toponimijos tyrimams iš aptartos perspektyvos, nes keliamam straipsnio tikslui įgyvendinti panaudoti vietų vardai sudarė tik menką turimo duomenų banko dalį. Kitų Lietuvos plotų vietovardžių analizės įtraukimas į pragmatikos tyrimus ženkliai išplėstų lietuvių toponimikos akiračius ir leistų nagrinėti vietovardžių pragmatinę problematiką platesniu mastu – kitų šalių panašaus pobūdžio tyrimų kontekste.

---

⁴⁴ Pavyzdžiui, *Bób-a-kalnis* mš. dalis Mrj ir kt.

OBJEKTŲ NUORODŲ IR KITI SUTRUMPINIMAI

ar. – arimas	mš. – miškas
aukšt. – aukštuma	plk. – pelkė, pelkėta vieta
avd. – asmenvardis	prk. – perkeltine reikšme
b. – bala	pv. – pieva
bk. – bažnytkaimis	pvd. – pavardė
dr. – dirva	ršt. – raištas
drb. ž. – dirbama žemė	šnek. – šnekamąja kalba
drp. – durpynas	tv. – tvenkinys
ež. – ežeras	up. – upė
kl. – kelias	upl. – upelis
kln. – kalnas	vlg. – vulgarizmas, vulgariai
l. – laukas	vv. – vietovardis
malon. – maloninis, maloniai	ž. – žemė
menk. – menkinamasis, menkinamai	

LOKALIZACIJOS NUORODŲ SUTRUMPINIMAI

AlksnV – Alksnėnai (Vilkaviškio r.)	Lbv – Liubāvas (Kalvarijos sav. ter.)
Bb – Bābtai (Kaūno r.)	Ldvn – Liudvināvas (Marijāmpolės sav. ter.)
Brb – Balbiēriškis (Priēnų r.)	Lp – Léipalingis (Drūskininkų sav. ter.)
Brt – Bařtninkai (Vilkaviškio r.)	Mrj – Marijāmpolė
Dmk – Domeīkava (Kaūno r.)	Pdvn – Padovinys (Marijāmpolės sav. ter.)
Ds – Dūsetos (Zarasų r.)	Pkn – Pakūonis (Priēnų r.)
Gdl – Gudēliai (Marijāmpolės sav. ter.)	Prn – Priēnai
Grš – Griškabūdis (Šakių r.)	Rm – Ramýgala (Pānevėžio r.)
Igl – Igliškēliai (Marijāmpolės sav. ter.)	Ss – Sasnavā (Marijāmpolės sav. ter.)
Jrb – Jūrbarkas	Šil – Šilavótas (Priēnų r.)
Jrgž – Jūrgežeriai (Kalvarijos sav. ter.)	Šn – Šunskai (Marijāmpolės sav. ter.)
Klvr – Kalvarijā (Marijāmpolės sav. ter.)	Vlkv – Vilkaviškis
Kt – Ketūrvalkiai (Vilkaviškio r.)	Vv – Veiveriai (Priēnų r.)
KzR – Kazlų Rūdā	

ŠALTINIAI

- IAK – *Istorinių asmenvardžių kartoteka*. Lietuvių kalbos instituto Vardyno skyriaus fondas.
- LKŽ_{e2} – *Lietuvių kalbos žodynas 1–20, 1941–2002*, redaktorių kolegija G. Naktinienė, J. Paulauskas, R. Petrokienė, Z. Šimėnaitė, V. Vitkauskas, J. Zabarskaitė, vyr. red. G. Naktinienė, elektroninis variantas (antras elektroninis leidimas). Lietuvių kalbos institutas, 2013.
- LPŽ – *Lietuvių pavardžių žodynas 1–2*, autoriai V. Maciejauskienė, M. Razmukaitė, A. Vanagas, atsak. red. A. Vanagas. Vilnius: Mokslas, 1985–1989.
- LUEV – *Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas*, atsak. red. E. Grinaveckienė. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1963.
- LVKŽ₅ – *Lietuvių vardų kilmės žodynas*, autoriai K. Kuzavinis, B. Savukynas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007.
- LVŽ I – *Lietuvos vietovardžių žodynas 1*, redaktorių kolegija: L. Balode, V. Blažek, G. Blažienė, V. Kardelis, A. Ragauskaitė, S. Temčinas, J. Udolph. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008.
- LVŽ II – *Lietuvos vietovardžių žodynas 2*, autoriai L. Bilkis, G. Blažienė, M. Norkaitienė, A. Ragauskaitė, M. Razmukaitė, D. Sviderskienė, atsak. red. L. Bilkis. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2014.
- TŽŽ – *Tarptautinių žodžių žodynas*, atsak. red. A. Kinderys. Vilnius: Alma littera, 2004.

LITERATŪRA

- Alminauskis Kazimieras 1934: *Instrukcija Lietuvos žemės vardynui surašyti*. Klaipėda: Švietimo ministerija, Valstybės archeologijos komisija.
- Ambrazas Saulius 2000: *Daiktavardžių darybos raida 2*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Bartkutė Nerija 2008: *Joniškio rajono teritorijos toponimija: daryba ir raidos polinkiai*. Daktaro disertacija. Šiaulių universitetas ir Vytauto Didžiojo universitetas.
- Bilkis Laimutis 2008: *Lietuvių helonimų daryba: priešaginiai ir priešagėtieji helonimai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Bilkis Laimutis 2011: Lietuvos vietovardžių geoinformacinė duomenų bazė. – *Gimtoji kalba* 8, 3–10.
- Bilkis Laimutis 2012: Dėl kai kurių lietuvių oikonimų darybos ir kilmės dvejojimo. – *Acta Linguistica Lithuanica* 66, 99–118.

Būga Kazimieras 1961: Rinktiniai raštai 3. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

Butkus Alvydas 1995: *Lietuvių pravardės*. Kaunas: Æsti.

Butkus Vigmantas 2011: Literatūros topografija: lietuviškoji patirtis ir jos kontekstai. – *Colloquia* 26, 35–61.

Čepaitienė Auksuolė 2013: *Gyvenimo etnografija: vietos, struktūros ir laikas*. Vilnius: LII leidykla.

Čepaitienė Giedrė 2007: *Lietuvių kalbos etiketas: semantika ir pragmatika*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.

Drotvinas Vincentas 1987: Lietuvių kalbos leksika ir frazeologija. Vilnius: LTSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerija.

Endzelytė Renata 2005: *Šiaurės vidurio Lietuvos vietovardžiai*. Daktaro disertacija. Lietuvių kalbos institutas ir Vytauto Didžiojo universitetas.

Gabrėnaitė Eglė 2010: Autoritetas reklamoje: kreipimosi į adresatą specifika. Tarptautinės konferencijos *Pasaulio vaizdas kalboje* programa ir pranešimų santraukos, 2010 m. spalio 21–22 d., Šiauliai, p. 18–19.

Gritėnienė Aurelija 2006: *Augalų pavadinimų motyvacija šiaurės panevėžiškių patarmėje*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Gritėnienė Aurelija 2010: Sudurtiniai augalų pavadinimai su sandais *šun-* ir *kal-*. – *Leksikografija ir leksikologija* 2, 163–181.

Gritėnienė Aurelija 2013: *Kiaulė, arklys ir ožka* liaudiškuose sudurtiniuose augalų varduose. Tarptautinė mokslinė konferencija *Tarmės – Europos tautų kultūros paveldas*. Prieiga per internetą: <http://dialektologija.mruni.eu/wp-content/uploads/2013/05/Konferencijos-tez%C4%97s-Abstracts.pdf> [žiūrėta 2013-11-18].

Gudavičius Aloyzas 2007: *Gretinamoji semantika*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.

Gudavičius Aloyzas 2009: *Etnolingvistika (Tauta kalboje)*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.

Hilbig Inga 2011: Birutė Ryvitytė, *Lingvistinės pragmatikos įvadas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2011. Prieiga per internetą: <http://www.lietuviukalba.lt/index.php/lietuviu-kalba/article/viewFile/132/108> [žiūrėta 2015-05-11].

Jakaitienė Evalda 1988: *Leksinė semantika*. Vilnius: Mokslas.

Jakaitienė Evalda 2010: *Leksikologija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

- Jonikas Petras 1990: Asmenvardžiai ir vietovardžiai. *Lietuvių enciklopedija* 15, 563–564.
- Kalnius Petras 2002: „Kitokie“ tarp „savų“: Lietuvos etnografinių grupių stereotipai. – *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 2(11), 23–52.
- Karaliūnas Simas 1999: Etnonimo *gudai* kilmė. – *Darbai ir dienos* 10(19), 7–54.
- Kvašytė Regina 2009: Tautinės realijos: pavadinimai, terminai ir jų vartojimas. – *Terminologija* 16, 56–67.
- Lubienė Jūratė 2009: *Leksikologija I: leksinė semantika ir leksikografija*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Lubienė Jūratė 2012: Žvėrių pavadinimai lietuvių kalbos mikonimų motyvacijos sistemoje. – *Res Humanitariae* 12, 99–122.
- Lubienė Jūratė 2013: Žvilgsnis į paniabudės pavadinimus. – *Tautosakos darbai*, 46, 52–70.
- Maciejauskienė Vitalija 2002: Lietuvių vietovardžiai – visuomenei ir mokslui. – *Kalbos kultūra* 75, 56–65.
- Maciejauskienė Vitalija 2002a: „Lietuvos vietovardžių žodynas“: pobūdis ir sandara. – *Lituanistica* 2(50), 102–117.
- Maciejauskienė Vitalija 2002b: Koks bus naujasis lietuvių vietovardžių žodynas. – *Gimtoji kalba* 9, 3–7.
- Maksvytytė Jūratė 2012: Sąvokų *realija* ir *realijos* pavadinimas apibrėžimo problema. – *Kalbų studijos* 21, 50–56.
- Martinkėnas Vincas 2011: Matai senovės Lietuvoje. Prieiga per internetą: http://samogitia.mch.mii.lt/ZZ_2011_7/ZZ_2011_7_22_23.pdf [žiūrėta 2015-04-28].
- Marcinkevičienė Rūta 2000: Kauno vardo konotacija: vardažodžių semantika. – *Kauno istorijos metraštis* 2, 137–146.
- Marcinkevičienė Rūta 2001: Daiktavardžių konotacijos tyrimas tekstynų lingvistikos metodu. – *Lituanistica* 3(47), 46–57.
- Marcinkevičienė Rūta 2011: *Žodžio reikšmė. Žodynai ir tekstynai*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- Mickienė Ilona 2001: *Telšių rajono toponimų daryba*. Daktaro disertacija. Lietuvių kalbos institutas ir Vytauto Didžiojo universitetas.
- Mickienė-Sideravičiūtė Ilona, Juzelėnienė Saulė 2005: Palangos ir Nidos miestų konotacijos. – *Filologija* 10, 70–75.

- Mykolaitytė Aurelija 2013: Kuršių Nerija kultūros atmintyje: Martyno Liudviko Rėzos intertekstai. – *Gimtasai kraštas* 6, 12–16.
- Papaurėlytė Silvija, Župerka Kazimieras 2010: Lietuvos etninių sričių gyventojų charakterio bruožai kalbos pasaulėvaizdyje. – *Kalbos kultūra* 83, 185–201.
- Pažūsis Lionginas 2014: *Kalba ir vertimas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Racėnaitė Radvilė 2013: Folklorinė atmintis: retrospektyvus santykis su vieta lietuvių liaudies sakmėse. – *Tautosakos darbai* 46, 107–131.
- Razmukaitė Marija 2003: Sudėtiniai Lietuvos oikonimai. – *Baltu filologija* 12(2), 63–80.
- Ryvitytė Birutė 2011: *Lingvistinės pragmatikos įvadas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Savukynas Bronys 1963: Kilmininkiniai lietuvių vietovardžiai. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 6, 235–246.
- Savukynas Bronys 1971: Kaip padaryti vandenų vardai. – *Pergalė* 12, 166–169.
- Sviderskienė Dalia 2005: Marijampolės apskrities Marijampolės valsčiaus vietovardžių darybos ir kilmės polinkiai. – *Acta linguistica lithuanica / Lietuvių kalbotyros klausimai* 52, 91–118.
- Sviderskienė Dalia 2010: Dėl kelių Marijampolės apskrities vandenvardžių, papildžiusių ir patikslinusių esamus hidronimijos duomenis. – *Baltistica* 45(2), 341–353.
- Sviderskienė Dalia 2010a: Marijampolės apskrities asmenvardinės kilmės agronimų darybos bruožai. – *Acta linguistica lithuanica* 62–63, 97–127.
- Sviderskienė Dalia 2012: Marijampolės apskrities agronimų – priesagos *-in-* veidinių. – *Acta Linguistica Lithuanica* 66, 81–98.
- Sviderskienė Dalia 2012a: Tarpukariu užrašytų Marijampolės apskrities vietovardžių tyrimo pradiniai rezultatai ir perspektyvos. – *Respectus Philologicus* 22(27), 232–243.
- Sviderskienė Dalia 2014: Dėl Marijampolės apskrities žemėvardžių semantinės motyvacijos (kvalifikavimo ir klasifikavimo problema). Tarptautinės mokslinės konferencijos *Onomastikos dabartis: inovacijos ir tradicijos* tezės 2014 m. lapkričio 20–21 d., Vilnius. Prieiga per internetą: http://www.lki.lt/LKI_LT/images/Instituto_darbai/Konferencijos/onomastikos_dabartis_tezes.pdf [žiūrėta 2015-08-14].
- Subačius Kęstutis 2009: *Marijampolės miestas. Priešistorė, miesto ištakos, istorija, mintys, kūrėjai*. Marijampolė: Piko valanda.

- Tarvydas Stanislovas 1958: *Lietuvos vietovardžiai*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Urbutis Vincas 1978: *Žodžių darybos teorija*. Vilnius: Mokslas.
- Vanagas Aleksandras 1970: *Lietuvos TSR hidronimų daryba*. Vilnius: Mintis.
- Vanagas Aleksandras 1981: Lietuvių hidronimų semantika. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 21, 4–153.
- Vanagas Aleksandras 1999: Hidronimai. *Lietuvių kalbos enciklopedija*, 239–242.
- Zaikauskas Egidijus 2004: Keiksmų lobyno paslaptys. *Kauno diena*, kovo 27 d., p. 5.
- Župerka Kazimieras 2006: Tarminės šnekos komentavimas nelingvistiniuose tekstuose. – *Acta humanitarica universitatis Saulensis* 1, 178–191.
- Župerka Kazimieras 2008: *Reklamos tekstas: pragmatika, stilius, kalba*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- Župerka Kazimieras 2009: Vietovardžių aktualizacija laisvųjų stilių tekstuose. – *Acta humanitarica universitatis Saulensis* 8, 263–271.
- Župerka Kazimieras 2013: Dėl kalbos etnostilistikos objekto. *Šiuolaikinės stilistikos kryptys ir problemos: Mokslo straipsnių rinkinys*. Vilnius: Edukologija, 183–191.
- Березович Е. Л. 1991: Семантические микросистемы топонимов как факт номинации. *Номинация в ономастике: Вопросы ономастики*, 19, 75–90.
- Березович Е. Л. 1997: О специфике топонимической версии этнокультурной информации. *Известия Уральского государственного университета. Гуманитарные науки*, 7, 90–106.
- Березович Е. Л. 2014: О современных семантико-мотивационной реконструкции народной топонимии. *Вопросы языкознания*, 2, 89–107.
- ППК – *Признаковое пространство культуры*, отв. ред. С. М. Толстая. Москва: Индрик, 2002.
- ТМОИ – *Теория и методика ономастических исследований*, А. В. Суперанская, В. Э. Сталтмане Н. В. Подольская, А. Х. Султанов, отв. ред. А. П. Непокупный. Москва: Наука, 1986.
- Толстая С. М. 2002: Мотивационные семантические модели и картина мира. *Русский язык в научном освещении* 1(3), 112–127.
- Толстая С. М. 2008: *Пространство слова. Лексическая семантика в общеславянской перспективе*. Москва: Индрик.

Уллман С. 1970: *Семантические универсалии*. Prieiga per internetą: <http://www.philology.ru/linguistics1/ullman-70.htm> [žiūrėta 2014-08-01].

Федотова Т. В. 2008: Специфика метафорических топонимов в аспекте восприятия мира человеком. *Вестник ВГУ, серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация* 2, 48–51.

On Pragmatic Linguistic Analysis of Place Names (Based on the Place Names of Marijampolė County)

SUMMARY

In addition to word-formation, semantics and other specific characteristics of place names in the studies of regional toponymy, other general linguistic – pragmatic sphere related aspects could be taken into consideration as well. A pragmatic linguistic approach towards place names would expand the boundaries of toponymic analysis. It would also preserve complex multi-aspect research relevance.

The diversity of research of place names from the perspective of pragmatic linguistics presented in the article shows that there is a possibility of several directions of research of the onyms under analysis. In this case, a relevant research field is the search for a pragmatic component in the meaning of a socially perceived and encoded proper name. In the present research the research object is a pragmatic component in the meaning of the onym, with connotation as the principal concept of the research field.

In order to single out the components of pragmatic nature in the meanings of place names, the importance of the situation of naming a toponym object should be taken into consideration by highlighting the intention of the addresser (in our case – the name-giver) in respect of the addressee as well as the reactions of the addressee him / herself.

The research material is unique data of toponymy from the questionnaires of interwar Lithuania which are stored in the Onomastics Department of the Institute of the Lithuanian Language. Whereas a pragmatic linguistic analysis of place names from a single ethnic region is a continuity of the previous research of place names from Marijampolė County recorded during the interwar period in terms of word-formation and origin, the place names from the same county, recorded from the actual language usage, have also been selected as the basis for this research. In pursuance of the goal, the following objectives were raised: 1) to find examples of places names in the research material with a) an emotive word, b) an expressive word, c) a word with an ethnic-cultural connotative component in its meaning as the base word and to discuss them; 2) to identify the examples

of place names of the meaning based on certain associations in the interwar material and to discuss them.

Bearing in mind that an emotional evaluation is lexically expressed in three ways, i.e. the root of the word as the basis of nomination, derivational affixes and the figurative use of words, it should be noted that the places names with the suffixes characteristic of the formation of diminutives / pejoratives remained outside the focus of attention.

The descriptions and comments recorded in the questionnaires, which help to identify the addressee's position, have also been selected as the research object. In the material under analysis the addressee's position does not only reveal in the descriptions expressed by information providers on the peculiarities of the toponym object being named but also in the description of the conditions under which the place is given its name.

To achieve the goal and objectives, the article applied the following methods to the research material: 1) word-formation analysis method; 2) componential analysis method; 3) descriptive method with comparative method elements.

The units of interwar material were first evaluated from the perspective of word-formation by applying a structural-grammatical analysis method developed by A. Vanagas for the analysis of the names of water bodies which can also be easily applied to the analysis of the place names of other classes (sub-classes). After identifying the base words of place names and their morphological and lexical status on the basis of this method, the research further focused on the "Dictionary of the Lithuanian Language" (2013). The connotative differences of base words became clear from the abbreviations provided in the dictionary and a componential analysis of the meanings of these words. What is more, the descriptions of place names recorded in interwar questionnaires and the comments of information providers were analysed; as mentioned before, they revealed the addressee's reactions. In this way, the toponymic material under analysis was evaluated through the prism of experience of the language users from a specific ethnic region.

The research revealed a certain part of the fund of words from the specific Lithuanian region surviving in place names: not only expressive, based on the expression on emotions, but also vulgar and pejorative.

The article also recalls certain place names recorded in the interwar period with the base words (*daržininkas*, *preiŭtas*) already withdrawn from active usage together with defunct realia and the accompanying cultural connotations.

The place names appealing to the addressee make a verbal impact. The choice of certain lexical properties – whether the base word is an emotive or expressive word – determines the intention of naming a toponym object. As it is well known, emotive words appeal to the addressee's feelings, while expressive words affect his / her imagination. The addressee's reactions are expressed directly and provided in the form of evaluative comments, thus enabling to decide on the perlocutionary effect of the place name.

Emotive lexis is situational by its denotative base because emotions are tightly linked with the subject experiencing them and the object arousing them. Hence, place names with an emotive word as their base word should also be considered situational.

What is more, the place names formed from expressive words are also situational, especially in cases when the situation is applied to the situation of a different type, which is related to the former by similarity and / or other relations (*Marmynė, Užkirsčiai*).

The function of certain stylistic figures in the “landscape texts” of the region under discussion is not only performed by place names *Plerva, Šnikštapievė, Ziglius* but also by anthropomorphized place names *Mūdrė, Pupučiai, Skaistė* and others. In this way, various illocutionary intentions of the addresser (the name-giver) are realised.

Anthropomorphic naming of toponym objects from the perspective of the addressee does not escape the deformations of the reflection of reality; thus, it cannot be sufficiently informative.

To make toponym objects more easily recognizable to the addressee, two names of a more specific meaning can be selected instead of one place name of a broader meaning in order to strengthen both clarity and picturesqueness (a pair of semantically related holo-nyms *Šiknabalė* and *Uodegėlė*).

A group of place names with nick-name related personal names recorded in its units used in the research revealed an approach characteristic of the representatives of the ethnic region towards the traits of personal manners, exterior looks and behaviour of certain community members.

The varying forms of place names (*Abromynė* || *Žydynė, Pauliūko kálnas* || *Triedakalnis, Šeldekšnynas* || *Vėlniaraitis*, etc.) showed that their co-existence in the actual language usage enables the community of the area under analysis to better understand the meanings of place names accompanied by an emotional and stereotypical evaluation and to share these competences among themselves.

In addition to the above, place names enable us to decide about stereotypes supported by the representatives of the ethnic region because they are most valid.

The observations presented in the article are a necessary precondition for more thorough toponymic research from the perspective under discussion because the place names used to achieve the goal raised in the article account for a small share of the available databank only. The inclusion of the analysis of place names from other Lithuanian regions in pragmatic research would substantially expand the horizons of Lithuanian toponymy and enable the analysis of place-name related pragmatic problems on a broader scale – in the context of similar research of other countries.

Įteikta 2015 m. spalio 19 d.

DALIA SVIDERSKIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

Petro Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva

dalia_sviderskiene@lki.lt,

daliasviderskiene@gmail.com